

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Pavla Baráková

Romská rodina žijící v sociálně vyloučené lokalitě

Diplomová práce

vedoucí práce: prof. PhDr. René Lužica, ArtD.

2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

.....

Bc. Pavla Baráková

Děkuji vedoucímu své práce, prof. PhDr. Renému Lužicovi, ArtD., za trpělivost, vstřícnost a cenné rady.

OBSAH

ÚVOD	5
1 SOCIÁLNÍ EXKLUZE ROMSKÉHO ETNIKA	6
1.1 Problematika sociálního vyloučení	6
1.1.1 Charakteristika sociálního vyloučení.....	6
1.1.2 Život v sociálně vyloučené lokalitě.....	9
1.1.3 Sociální práce v sociálně vyloučené lokalitě.....	12
1.2 Specifika romských rodin	14
1.2.1 Charakteristika romské rodiny	14
1.2.2 Hodnoty romské rodiny	19
1.2.3 Postavení romské rodiny v české společnosti.....	22
1.3 Sociální práce s romskou rodinou v sociálně vyloučené lokalitě	25
1.3.1 Základní atributy sociální práce u minorit.....	25
1.3.2 Spolupráce sociálního pracovníka s romskou rodinou	28
1.3.3 Možnosti a úskalí sociální práce s romskou rodinou v sociálně vyloučené lokalitě	30
2 PREZENTACE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ V ROMSKÝCH RODINÁCH	33
2.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	33
2.2 Metodika výzkumu	33
2.3 Výsledky výzkumu	36
2.3.1 Charakteristika výzkumného souboru	36
2.3.2 Schematické vyložení výsledků.....	37
2.3.3 Slovní vyložení výsledků	41
2.4 Diskuse.....	51
ZÁVĚR	59
BIBLIOGRAFICKÝ SEZNAM	62
SEZNAM GRAFŮ, OBRÁZKŮ A TABULEK	68
PŘÍLOHY	69

ÚVOD

Soudobá společnost se vyznačuje velkou svobodou. V dnešní době je možné celoživotně se rozvíjet a seberealizovat. Svět se stává globálním a tolerována a podporována je mnohem více než v minulosti jakákoliv odlišnost. To ovšem neplatí pro romskou populaci. Romové vždy čelili utlačování a pronásledování, byli odmítáni většinovou společností a jejich výhled na důstojný a kvalitní život dle vlastních představ je spíše přáním než možnou realitou. Projevem odmítání Romů je existence sociálně vyloučených lokalit, v nichž sice nežijí pouze Romové, ovšem jsou v nich většinou velmi početně zastoupeni. Téma legitimizace segregace Romů z majoritní společnosti pomáhá mnohým politickým aktivistům získávat hlasy voličů. Nelze tvrdit, že celá česká společnost zaujímá vůči Romům negativní postoj, ovšem množství těch, kdo tak činí, není malé.

Cílem diplomové práce je reflektovat život romských rodin v sociálně vyloučených lokalitách a určit, jak je ovlivňuje dané prostředí a jejich romská identita, model rodiny. K naplnění tohoto cíle je nejprve v první kapitole práce podán přehled hlavních teoretických východisek, které se vztahují k problematice sociálně vyloučených lokalit, romských rodin a sociální pomoci romským rodinám. Při charakteristice hlavních témat a pojmů je vycházeno z aktuální české i zahraniční literatury, důraz je kladen na antiopresivní přístup reflektovaný v sociální práci s Romy, který se jeví jako optimální při práci s těmito klienty.

Ve druhé kapitole práce je popsán provedený kvalitativní výzkum, jehož cílem bylo popsat specifika života romských rodin v sociálně vyloučených lokalitách. Prvním dílčím cílem bylo zjistit, jak členové romských rodin hodnotí život v sociálně vyloučené lokalitě, se zřetelem k působení vnějších faktorů na chod rodiny a život jednotlivých členů rodiny. Druhým dílčím cílem bylo analyzovat způsob adaptace romské rodiny na prostředí a podmínky života sociálně vyloučené lokality. Třetím dílčím cílem bylo analyzovat možnosti pomoci sociálních pracovníků při zvýšení kvality života členů romské rodiny v sociálně vyloučené lokalitě. Výzkum byl proveden na vzorku pěti romských rodin z různých sociálně vyloučených lokalit. S komunikačními partnery byly vedeny polostrukturované rozhovory, které byly zpracovány pomocí etnografické metody. V diskusi jsou výsledky vztaženy k výzkumným otázkám a teoretickým východiskům. Hlavní výsledky jsou shrnuty v závěru práce.

1 SOCIÁLNÍ EXKLUZE ROMSKÉHO ETNIKA

První kapitola diplomové práce reflektuje teoretická východiska problematiky života romských rodin v sociálně vyloučených lokalitách. Vymezeny jsou hlavní pojmy, jakými je sociální vyloučení či sociálně vyloučená lokalita, charakterizována je sociální práce v těchto oblastech. Přiblížena jsou specifika romských rodin, které se v mnohém odlišují od rodin majoritní společnosti, přičemž tyto rozdíly jsou jedním z důvodů, proč se Romové velkou měrou ocitají v sociální exkluzi. Hlavní pozornost je věnována sociální práci s rodinou, především v souvislosti se snahou o začlenění sociálně vyloučených romských rodin do společnosti.

1.1 Problematika sociálního vyloučení

Kapitola se zabývá problematikou sociálního vyloučení, se zřetelem k sociální exkluzi romského etnika. V úvodu je nejprve tento pojem charakterizován a dále je přiblížen život v sociálně vyloučených lokalitách (SVL). V závěru kapitoly je věnována pozornost možnostem sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách.

1.1.1 Charakteristika sociálního vyloučení

Termín sociální vyloučení není podle Arnoldové (2016) dosud ustálen a je tedy vykládán různými způsoby. V obecné rovině je sociální vyloučení chápáno jako nerovnost v participaci na společenském životě, která je zapříčiněna nedostatkem příležitostí k účasti na společenském životě. V důsledku jsou určité skupiny populace odtrženy od společnosti, ocitají se v sociální izolaci. Nerovný přístup ke zdrojům se objevuje zejména v oblasti zaměstnání, zdravotní péče, vzdělání, bydlení a sociální ochrany.

Pojem sociální vyloučení se začal užívat od roku 1990, a to v kontrastu k dosavadnímu konceptu chudoby, která byla do té doby primárně spojována s určitými částmi populace, skupinami ocitajícími se na okraji společnosti (Munck, 2013, s. 22). Akcent na chudobu znemožňoval nahlížet na jev sociálního vyloučení komplexně. Chudoba se vztahuje k nedostatku hmotných zdrojů, nevypovídá již však více o dalších doprovodných jevech, jakým je např. kvalita sociálních vztahů. Redukce problému osob sociálně vyloučených pouze na chudobu znemožňuje hledat optimální řešení, pakliže další významné faktory, které s chudobou nutně souvisejí, nejsou zohledňovány (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 13).

K těmto faktorům patří kromě chudoby i nedostatek základních kompetencí a příležitostí pro celoživotní učení, sociálně vyloučeným osobám také chybí přístup k významným zdrojům, jakými jsou vzdělání, zaměstnání, zapojení do sociálních sítí komunity či celé společnosti (Bareš, 2009, s. 84).

Dalším důvodem, proč nastalo nahrazení termínu chudoba výrazem sociální vyloučení, byla skutečnost, že byl tento jev vnímán zejména lokálně, primárně z hlediska ekonomiky či politiky. Nově byla chudoba dosazena do širšího rámce, globálního světa. Sociální exkluze se tak stala novým paradigmatem umožňujícím popsat novou formu chudoby v éře globalizace. Při sociální exkluzi nejsou práva jedince či skupin osob uznávána nikoliv pouze v systému politickém či ekonomickém, ale též v systému sociálním a kulturním. Akcentováno je tedy, že se jedná o problém globální, který je doprovodným jevem nespravedlivého systému založeného na nerovnoměrné distribuci moci ve společnosti (Munck, 2013, s. 22-23). Pokud má být vhodně intervenováno ve snaze zmírnit či odstranit sociální vyloučení některých skupin obyvatel, nelze tedy odhlížet od roviny ekonomické, především vývoje globální ekonomiky, která má na sociální vyloučení mnohem větší vliv, než bylo dosud předpokládáno (Winlow, Hall, 2013, s. 70).

Ve vztahu k chudobě představuje sociální vyloučení pouze vrcholek ledovce:

„Materiální deprivace se v něm snoubí s bariérami limitujícími uplatnění na otevřeném trhu práce a trhu s bydlením, omezeným přístupem k veřejným službám, nízkou politickou participací a v řadě případů i s prostorovou segregací a symbolickou stigmatizací lidí, kteří v těchto podmínkách žijí. V českém kontextu, kde ve více než polovině ze sociálně vyloučených lokalit tvoří většinou Romové, se přidává k řečenému i fenomén etnické diskriminace.“ (Čada, 2015 [online], s. 8-9).

Častý přístup k sociální exkluzi vychází podle Růžičky a Touška (2018) z teorie Maxe Webera, který se zabýval uzavřeností sociálních vztahů. Sociální vyloučení je důsledkem aktivit určité části společnosti, která hájí svá privilegia a výhody tím, že zabrání přístupu ke zdrojům, pozicím, odměnám či možnostem jiné části společnosti, přičemž toto vyloučení končí odsunutím dané skupiny populace na okraj společnosti, případně je tato skupina zcela ze společnosti vyloučena. Bareš (2009) zmiňuje nikoliv vyloučení, ale přímo vytlačení určitých skupin ze společnosti.

Platí tedy, že u sociální exkluze se v žádném případě nejedná o selhání jedince či přítomnost problematických rysů, které by k sociální exkluzi vedly. Sociální inkluze

není ani výsledkem určitého procesu – je přímo procesem nebo vztahem mezi znevýhodněným jedincem a znevýhodňující společností. K projevům sociální exkluze patří především chudoba a nízký příjem, nedostatečný přístup na trh práce, slabá nebo neexistující sociální podpora a nefunkční sociální síť. Dále se jedná o dopad lokálního prostředí, vyloučení přístupu k sociálním službám a vyloučení z rodiny či širšího systému, který zajišťuje osobní integraci (Růžička, Toušek, 2018, s. 118).

Sociální vyloučení je procesem dynamickým, mnohdy velmi rychle postupujícím. Začíná v okamžiku, kdy člověk čelí komplexu propojených fenoménů, k nimž patří nezaměstnanost, diskriminace, nízká kvalifikace, nízké příjmy, špatná kvalita bydlení, špatný zdravotní stav nebo rozpad rodiny, tedy jedná se o sociálně patologické jevy, které spolu úzce souvisejí a jeden mnohdy zapříčiňuje vznik druhého či mnoha dalších. Vzniká tak bludný kruh, z něhož se jednatel sám, bez pomoci druhé osoby, většinou nedokáže vymanit. Jedním z klíčových faktorů, vedoucích k sociálnímu vyloučení, je zadluženost. Ovšem existují i další názory, kdy je sociální vyloučení primárně spojováno se vzdělávací nerovností nebo prostorovou segregací (Čada, 2015 [online], s. 15).

Co se týče příčin sociální exkluze nebo též „nové chudoby“, nelze identifikovat jednu jedinou, nicméně s odhlédnutím od problematiky rasové diskriminace se uvažuje o faktoru kvalitativních změn na trhu práce. Sociální exkluze se netýká pouze např. Romů či jiných, minoritních etnik ve společnosti. Stále častěji se objevuje např. v populaci seniorů, matek samoživitelek apod. Současná moderní společnost vykazuje trend přechodu ke znalostní společnosti, rozmáhá se ekonomická soutěž. Tyto faktory vedou k tomu, že mnoho lidí není schopno nalézt uplatnění na trhu práce, neboť jim chybí potřebné vzdělání, ale i zdroje ke změně (Sirovátka, Mareš, 2006, s. 627-629). Bareš (2009) upozorňuje na skupiny osob, které jsou vysoce ohrožené sociálním vyloučením, kdy mnohdy není téměř ani v jejich silách svoji situaci změnit – jedná se např. o mladé osoby opouštějící ústavní péči či jedince vracející se do společnosti po skončení výkonu trestu odnětí svobody.

Jedinec, který čelí sociálnímu vyloučení, následně ztrácí i mnoho dalších významných sociálních rolí, snižuje se výrazně jejich sociální status. Jako jedno z řešení se tedy nabízí zvyšování kvality lidského kapitálu, se současnými změnami v organizaci práce. Pozornost je však nutné věnovat i sociální práci, zejména systémům sociálních dávek a sociálních služeb, které slouží jako prevence před chudobou a deprivací (Sirovátka, Mareš, 2006, s. 627-629).

V diplomové práci pojímáme sociální exkluzi v kontextu výše uvedeného, tj. jako proces, do určité míry též jako výsledný stav, pokud vztáhneme sociální exkluzi k bydlení v sociálně vyloučených lokalitách. Vzhledem k tomu, že se zaměřujeme na sociální exkluzi Romů, nelze spatřovat hlavní příčinu sociálního vyloučení této části české populace pouze v nezaměstnanosti. Faktory, které k sociální exkluzi vedou (nezaměstnanost, nízké vzdělání, diskriminace apod.), považujeme za natolik propojené a vzájemně se ovlivňující, že si neklademe za cíl určit jeden jediný jako primární. Jedním z cílů práce je přiblížit, jak tento jev vnímají samotné romské rodiny a co v praktické rovině pro romské rodiny sociální vyloučení znamená.

1.1.2 Život v sociálně vyloučené lokalitě

Sociální vyloučení a sociálně vyloučená lokalita nejsou identickými pojmy. Termín sociálně vyloučená lokalita začal být užíván záměrně pro zdůraznění sociálního a ekonomického aspektu sociálního vyloučení. Ne každý, kdo je sociálně vyloučený, žije v sociálně vyloučené lokalitě, tedy na místě, které lze územně vymezit a které často představuje izolovaný urbanistický celek. Laicky jsou tato místa někdy označována jako ghetta a soustředění do těchto prostor se nazývá ghettoizace (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 21). Těchto ghetta je v České republice více než 300 (Koldinská, 2010, s. 184).

Již ze samotné skutečnosti, že se jedná o koncentraci osob sociálně vyloučených na určitém místě, vyplývá podstatný rozdíl mezi sociálním vyloučením a sociálně vyloučenou lokalitou: sociálně vyloučená lokalita znásobuje existující sociální izolaci, která je společná oběma jevům. V případě Romů navíc dochází k tomu, že vlivem četné stereotypizace a předsudků v české společnosti je za Roma automaticky považován jedinec, který žije v sociálně vyloučené lokalitě (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 21).

Sociálně vyloučenou lokalitou může být oblast městská i venkovská. Je pro ni charakteristické, že se v ní vyskytuje velké množství osob sociálně znevýhodněných, s nízkým příjmem, nízkou vzdělaností. Samotná místa disponují nedostatečnou nebo špatně dostupnou infrastrukturou služeb sociálních, vzdělávacích, zdravotních, dopravních či obchodních. Chybí v nich dostatek ekonomického, sociálního a kulturního kapitálu, může v nich být narušen ekosystém a komunita, která v nich žije, není schopna vlastního rozvoje (Šťastná, 2016, s. 50). Jak vysvětluje Mappes-Niediek (2013), i systematická pomoc a podpora lidem v sociálně vyloučených lokalitách může být de facto ze dne na den ukončena, pakliže se např. zruší autobusová linka spojující sociálně vyloučenou lokalitu

s okolním světem, resp. tímto způsobem lze také sociálně vyloučenou lokalitu poměrně snadno utvořit. Vyřešit problém sociálně vyloučených lokalit nelze bez toho, aniž by byl změněn celý systém, vedoucí k masivnímu sociálnímu vylučování mnoha skupin obyvatelstva. V případě romského etnika je situace složitější kvůli stigmatizaci těchto jedinců ve společnosti z důvodu rasy.

Podle Habáně (2015 [online]) vzrostl v roce 2015 oproti roku 2006 počet sociálně vyloučených lokalit téměř o polovinu (v roce 2006 se jednalo o 310 lokalit, v roce 2015 o 606 sociálně vyloučených lokalit), což platí i pro počet osob žijících na těchto místech: v roce 2006 pobývalo v sociálně vyloučených lokalitách přibližně 60-80 000 osob, v roce 2015 bylo odhadováno 115 000 osob. Nárůst byl zaznamenán ve všech krajích České republiky (ČR), nejvíce v Karlovarském a Moravskoslezském kraji, v nichž se jednalo o trojnásobný nárůst. Ve většině těchto míst převažuje romské obyvatelstvo, nicméně výrazně vzrostl počet sociálně vyloučených lokalit, v nichž romské etnikum netvoří většinu obyvatel, což dokládá zhoršující se ekonomickou a sociální situaci pro mnoho lidí v ČR.

Sociálně vyloučené lokality se dělí na relativně malé venkovské sociálně vyloučené lokality, konkrétně se jedná o maximálně 50 osob v sídle do 5 000 obyvatel, dále na relativně velké venkovské lokality (více než 50 osob v sídle do 5 000 obyvatel), relativně malé městské lokality (maximálně 100 obyvatel v sídle s počtem obyvatel 5 001 – 50 000), relativně velkou městskou lokalitu (více než 100 obyvatel v sídle s počtem obyvatel 5 001 – 50 000), relativně malou velkoměstskou sociálně vyloučenou lokalitu (maximálně 150 obyvatel v sídle o velikosti počtu obyvatel nad 50 001 obyvatel) a relativně velkou velkoměstskou sociálně vyloučenou lokalitu, tj. s více než 150 obyvatel v sídle s počtem obyvatel nad 50 001 (Čada, 2015 [online], s. 46).

Život v sociálně vyloučených lokalitách zasahuje veškeré dimenze lidského života. Z hlediska ekonomického čelí jejich obyvatelé dlouhodobé nezaměstnanosti, nestálosti a nejistotě zaměstnání, příjmové chudobě a nezaměstnanosti všech členů domácnosti. V rovině sociální se jedná o rozpad tradičních domácností, nechtěná těhotenství mladistvých, bezdomovectví, zvýšenou kriminalitu a výraznou nespokojenost mající podobu sociální revolty, a to zejména ze strany mladších ročníků. Lidé ze sociálně vyloučených lokalit disponují nedostatkem politických práv. Místa se vyznačují nízkou volební účastí, nízkou úrovní aktivity v komunitě, výtržnostmi, převažuje nedůvěra v politické procesy. V samotné komunitě dochází v důsledku existence těchto jevů k ničení životního prostředí, bytového fondu, rozpadu podpůrných sítí, z míst mizí různé druhy

služeb. V rovině individuální se sociální vyloučení projevuje zhoršením fyzického i psychického stavu obyvatel těchto míst, nedostatečným vzděláním, nízkou kvalitací, ztrátou sebevědomí a sebedůvěry (Šťastná, 2016, s. 50).

Karel Čada, hlavní autor *Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR*, v rozhovoru s Wijou (2017 [online]) uvádí, že nárůst osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách vychází ze skutečnosti, že se tamějšími obyvatelům rodí mnoho dětí, objevují se tedy nové generace, které začínají život v těchto podmínkách. Velkým problémem je vzdělanost, která je u mladých lidí v těchto lokalitách nižší, než byla vzdělanost jejich rodičů. Proměňuje se také charakter těchto lokalit. Zatímco v minulosti se jednalo převážně o městské prostory, v posledních letech se sociálně vyloučení lidé stěhují, a to sami, nebo jsou vystěhováváni, a to do odlehlejších obcí, v nichž je málo rozvinutá infrastruktura. To ještě více posiluje sociální izolaci. Převážně však žijí sociálně vyloučení lidé na severu ČR, na sídlišťích, v regionech s celkovou zhoršenou kvalitou života, horším životním prostředím, s výrazným zastoupením heren, lichvy, s čímž následně souvisí i vysoká míra kriminality. Jak zdůrazňuje Kukla (2016), lichva, tedy půjčování peněz na velmi vysoký úrok, není záležitostí hlouposti či neschopnosti osob, které na ni přistupují. Je důsledkem bezvýhodné situace, v níž se lidé sociálně vyloučení ocitají.

Řešením by měla být změna vzdělávací politiky a celkový regionální rozvoj sociálně vyloučených lokalit, pro které je dle téhož zdroje vhodnější užívat termín deprivovaná území, neboť zavedený termín sociálně vyloučené lokality, který je českým specifíkem, se stal příliš stigmatizujícím. Nutností je také zaměřit se na sociální politiku a systém sociálního bydlení. Příkladem dobré praxe je řešení sociálního bydlení v Brně, v němž se místní politikové a různé organizace spojili a jako první v ČR začali realizovat koncept Housing First jako počátek změny, tj. vystoupení z těchto lokalit směřující postupně k větší sociální inkluzi (Wijou, 2017 [online]).

Za pozornost stojí výzkum, který realizovali Toušek, Valach, Kupka, Plachý, Tvrdá, Lupták a Brendzová (2018) v roce 2016 na vzorku 2 566 osob ze sociálně vyloučených lokalit v celé ČR. Zvolen byl kvótní výběr respondentů, kterým byl osobně administrován dotazník mapující sociodemografická data o obyvatelích sociálně vyloučených lokalit. Výzkum přinesl informace o tom, jaká je skladba obyvatelstva v sociálně vyloučených lokalitách. Převažují lidé ve věku 30-44 let (26,9 %), lidé svobodní (53,9 %). Celkem 63 % osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách získalo pouze základní vzdělání, ukončené nebo neukončené, zatímco v celé populaci ČR se podle autorů jedná pouze o 18 % osob

s tímto nejnižším vzděláním. Zaměstnáno bylo jen 28 % osob, ovšem dalších 31 % dotázaných uvedlo, že jsou ekonomicky aktivní, tedy jsou zaměstnaní nelegálně. Celkem 49,3 % dotázaných uvedlo, že výše měsíčního příjmu domácnosti činí do 17 tis. Kč, což dle autorů vyvrací mýty, že tito lidé nepracují a pouze pobírají vysoké sociální dávky. Pod hranicí chudoby žije odhadem autorů studie 65 % osob v sociálně vyloučených lokalitách; v celé populaci ČR se jedná o necelých 10 % obyvatel. Ve vlastním bydlení žije 10 % obyvatel sociálně vyloučených lokalit, v soukromém nájemním bydlení 41 % osob, přičemž často se jedná o situaci obchodu s chudobou, kdy jsou za velmi vysoké částky pronajímány byty v ubytovnách, často nesplňující základní hygienické podmínky, na což ovšem nájemníci čerpají sociální dávky, které však odvádějí pronajímatelům bydlení. V průměru žije v domácnosti 3,43 osob, tedy více, než je běžné v celé populaci ČR. K romské identitě se přihlásilo 30 % osob, což však nemusí podle autorů odpovídat skutečnosti, resp. nezřídka mohou být lidé v sociálně vyloučených lokalitách považováni za Romy, což má pro jejich uplatnění ve společnosti stejný efekt, jako kdyby se o Romy skutečně jednalo.

Z uvedených poznatků je tedy zřejmé, že život v sociálně vyloučené lokalitě obnáší nejen chudobu, ale i mnoho dalších problematických jevů, které mohou činit sociální začlenění těchto osob do společnosti takřka nemožné. V praktické rovině může být efektivní sociální práce, o níž je pojednáno dále v textu.

1.1.3 Sociální práce v sociálně vyloučené lokalitě

I když praktickou pomoc představují právě sociální pracovníci, kteří často s velkou trpělivostí intervenují ve prospěch obyvatel sociálně vyloučených lokalit, jak vysvětluje Čada (2015 [online]), sociální služby nebývají v těchto lokalitách dobře dostupné, což platí zejména pro venkovské a odlehlé lokality. Nejpříznivější situace panuje v krajských městech. Obyvatelům sociálně vyloučených lokalit chybí zejména dluhové poradenství, azylové bydlení a nízkoprahová centra pro děti a mládež. Potřebná je z hlediska možnosti změny nabídka služeb umožňujících vstup na trh práce, poskytování sociální pomoci v oblasti bydlení, obyvatelé mají zájem o sociální bydlení, které je ovšem celorepublikově nedostupné. Vítána je též asistence a poradenství při jednání s úřady a služby pro děti a mládež. Jak zdůrazňuje Kukla (2016), není důležitá pouze existence těchto služeb, ale i možnost a schopnost je využít. K tomuto kroku je však nezřídka přistupováno pozdě, pakliže vůbec.

Při realizaci šetření v sociálně vyloučených lokalitách uváděli obyvatelé z nejvíce izolovaných lokalit, že nejsou v kontaktu s žádnou sociální službou nebo neziskovou organizací. Na jednu obec se sociálně vyloučenou lokalitou připadá dle téhož zdroje v průměru devět registrovaných sociálních služeb, konkrétně se jednalo o terénní programy, sociálně aktivizační služby, odborné sociální poradenství a nízkoprahová centra pro děti a mládež. Existuje však značný nepoměr mezi jednotlivými sociálně vyloučenými lokalitami. Průměrný počet sociálních služeb na jednu lokalitu tak zkresluje skutečný stav. Na obec s lokalitou do 2 000 obyvatel připadá méně než 1 registrovaná sociální služba, v obcích, v nichž žije 5 001 – 20 000 obyvatel se jedná o 5,4 služeb, v městech nad 90 000 obyvatel je toto číslo ještě vyšší, konkrétně je k dispozici 24 sociálních služeb na jedno město. Co se týče počtu sociálních pracovníků, na jednu sociálně vyloučenou lokalitu připadají 4 terénní nebo sociální pracovníci, opět však v průměru. Celkem v 10-15 % sociálně vyloučených lokalit není k dispozici žádný takový pracovník. Obdobně panují rozdíly v počtu klientů na jednoho sociálního pracovníka, které se pohybují v průměru mezi 60-100 osobami. Čada (2015 [online], s. 82-83),

Jak vysvětluje Šimáček (2012 [online]), situaci může změnit zejména angažovanost zastupitelů obcí. Efektivitu přináší komunitní plánování, které umožňuje poskytovat v regionu služby, které jsou v daném místě skutečně potřebné. Problémem však bývá mnohdy značná nevole občanů obcí a regionů k pomoci lidem sociálně vyloučeným, existuje řada případů, kdy jsou tyto obyvatelé měst a obcí vytlačováni z měst do okolních obcí. Lze využívat také pomoci různých neziskových organizací, v praxi přináší pozitivní změny např. spolupráce s Agenturou pro sociální začleňování. Základem je však ochota pracovníků radnic věnovat se tomuto tématu a angažovat se v něm, a to i přes odpor některých obyvatel obce.

Důležitá je také prevence. Na počátku sociálního vyloučení bývá většinou zadlužení jedince nebo rodiny. Většinou lze situaci v danou chvíli řešit, např. poskytnutím dávek státní sociální podpory, dávek sociální péče a zejména včasným zahájením sociální práce, se zřetelem k poskytování sociálního poradenství. Nutností je ovšem detailní vyhodnocení situace, tj. zjistit příčinu zadlužení, zvážit potřebnost rodiny, tedy zda jí mohou být dávky přiznány, zajistit sociálně aktivizační služby, pomoci rodinám domluvit se s věřiteli na splátkovém kalendáři apod. Ne vždy bývají tyto lidé ochotní situaci řešit. V takovém případě se však nezřídkou osvědčuje osobní a velmi trpělivý kontakt sociálního pracovníka s rodinou. Cílem je zprostředkovat náhled na to, že sociální pracovník přichází rodině

pomoci, mohou společně nalézt řešení. Nezbytné je však dlouhodobé doprovázení rodiny, podpora, přesvědčování, nikoliv pochopitelně nátlak či vyhrožování, které tito lidé znají a nejsou schopni reagovat jinak než neřešením situace (Veselá, Pospíšilová, Mazel, Balabánová, 2009 [online], s. 20, 30). Někteří obyvatelé sociálně vyloučených lokalit mají tendenci spoléhat se spíše na sociální dávky, které vnímají takřka jako povinnost státu. Tento přístup však není vhodné odsuzovat, neboť je důsledkem dlouhodobé situace, kdy tito lidé dospěli k názoru, že nemohou podobně jako ostatní aktivně a dle svých možností participovat na společenském životě. I v tomto případě je tak na místě usilovat o optimální nastavení sociální pomoci jako prvního kroku k možné změně (Kukla, 2016, s. 289).

Pokud v regionu či daném místě potřebné služby chybí, je nutností iniciovat vznik těchto služeb. Vystěhování rodiny řešením také není, problém narůstá. Na významu nabývá terénní a komunitní práce, soustavná, s cílem zprostředkovat sociálně vyloučeným osobám poznání, že i jejich nepříznivá situace má řešení. Úspěch pak velkou měrou záleží na odbornosti a přístupu sociálního pracovníka, jeho schopnosti namotivovat klienta ke změně (Veselá a kol., 2009 [online], s. 20, 30).

1.2 Specifika romských rodin

Druhá podkapitola se zaměřuje na charakteristiku romských rodin, Romů v české společnosti, přístupu majoritní části populace k Romům. Pozornost je věnována zejména specifikům romských rodin, která jsou značně odlišná od rysů rodin majority. Na tyto odlišnosti je zapotřebí nahlížet pouze jako na rozdíly, tedy nehodnotit, zda je jedna či druhá skupina lepší nebo horší. V kapitole jsou též prezentovány výsledky výzkumu mapujícího zobrazování Romů a romských rodin v českých médiích. Z výzkumu vyplývá, že i média mají významnou roli v tom, že se negativní postoje a stereotypy vůči Romům v české společnosti stále udržují, případně se posilují a zhoršují. Uvedené poznatky vytvářejí kontext pro hlubší porozumění situaci Romů v sociálně vyloučených lokalitách, která byla zkoumána ve vlastním výzkumu, popsáném v druhé kapitole práce.

1.2.1 Charakteristika romské rodiny

Jak uvádí Kozoň a kol. (2016), v literatuře se lze setkat s dvojím přístupem k popisu romské rodiny: jedná se o určitý romantizující pohled, nebo naopak přístup negativní, až demonizující romskou rodinu a romské etnikum jako celek. Společná je tedy oběma

hlediskům určitá stereotypizace, které se pokusíme v textu vyvarovat, byť patrně nelze vzhledem ke skutečnosti, že se romská rodina oproti rodině české značně liší, zcela eliminovat určitý zjednodušující pohled či akcentování hlavních rozdílů jako projevů specificky romských, i když bychom pravděpodobně některé atributy romských rodin našli i u jiných národů nebo etnik.

Podle Kelnarové a Matějkové (2009) neexistuje patrně jiný národ než romský, u něž by byly přítomny tak silné rodinné vazby. Rodina bývá třígenerační nebo vícegenerační, existuje velká provázanost romské rodiny s širším příbuzenstvem, přičemž mnohdy není příliš rozlišován příbuzenský vztah (např. mezi sestrou a sestřenicí). Role muže a ženy jsou jasně rozděleny: muž je hlavou rodiny a nositelem prestiže, žena pečuje o chod rodiny, vychovává děti a je jejím úkolem poslouchat muže. Tato podřízenost je patrná např. i v tom, že žena chodí několik kroků za mužem. Muž nese za rodinu hlavní odpovědnost, i když mnohdy nebývá zaměstnán, výdělek je spíše příležitostný. Liégeois (2007) však doplňuje, že jsou to v současné době nezřídka romské ženy, které jsou v rodině ekonomicky aktivní. Jejich úkolem je zajistit obživu a základní potřeby (strava, oblečení). Muži byli v minulosti často značně pronásledováni, uvěznováni, s ženami bylo zacházeno mírněji, a to i proto, že byly většinou obklopeny houfem dětí. Bylo tedy na ženách, aby zajistily i v takto těžkých časech fungování rodiny. V dnešní době jsou to především romské ženy, které za rodinu jednájí na úradech či kooperují se sociálními službami. Ženy také odpovídají za vzdělání dětí, významným způsobem působí na výchovu zejména dívek, a to do doby, než se provdají, což dává ženám v romské rodině specifické postavení: žena je nositelkou tradic, které uchovává a vede k jejich realizaci další generace. Vzhledem ke svému postavení v rodině a jejímu vlivu na chod rodiny se však také nezřídka stává nositelkou změn. Muži setrvávají na své pozici ochránce rodiny vůči vnějšímu světu. V rodině příliš nepobývají – snaží se zajistit živobytí, a to formou různých zakázek a příležitostí k práci či zisku, ne vždy legálního, udržují vnější vztahy rodiny s širším okolím.

Mít pouze jedno nebo dvě děti po vstoupení do manželství je považováno za podivné. U ostatních Romů tento stav vyvolává soucit. Pokud ve svazku chybí děti zcela, jedná se o neštěstí, stabilita partnerství je významně ohrožena. Rozejdou-li se manželé či partneri, děti odcházejí s matkou, která většinou nepožaduje po otci výživné, zároveň není ani očekáváno, že se budou děti se svým biologickým otcem stýkat. Má-li matka nového partnera, ten se o děti ženy stará a děti jej oslovují *tati* (Budilová a Jakoubek, 2007, s. 83-

84). Tento přístup je tedy značně odlišný od přístupu majoritní společnosti, kdy je mnohdy biologická vazba přeceňována, v každém případě je však považována za významnou a otcové neplaticí výživné na své děti bývají i odsouzeni k trestu odnětí svobody, na popud žaloby matek pro neplacení výživného.

V romské rodině panuje velká solidarita a vzájemnost, kdy si všichni členové pomáhají a vzájemně se podporují. Největším trestem pro Roma je vyhnání z rodiny, což značí nejen ztrátu sociálních jistot, ale též značnou devalvaci jedince a ztrátu jeho hodnoty v romské komunitě (Kelnarová a Matějková, 2009, s. 80).

Důraz na rodinu a její hodnotu je znatelný v tom, jak se k sobě vztahují jednotliví členové rodiny. Několik málo dospělých, kteří nevstoupili do manželství, což u Romů není běžné, zůstává se svými rodiči, sirotků se většinou ujme někdo z příbuzných, staří lidé se těší velké úctě a vážnosti a nejsou z důvodu snížené soběstačnosti vylučováni z rodin, aby žili např. v domově pro seniory. Takový akt by byl vnímán obdobně, jako odeslání dítěte do internátní školy. Podobně nejsou opouštěni ani nemocní: pokud musí pobývat člen rodiny v nemocnici, rodina za ním dochází vždy, když je to možné, pobývá s ním co nejdéle jí to umožní personál, nosí jídlo a neustále se dotazuje zdravotníků na stav pacienta. Smrt člena rodiny vede k jejímu stmelení, sjíždí se příbuzní z různých částí světa a u zesnulého bdí den a noc. Vyloučení z komunity je tedy výjimečné a znamená prakticky sociální smrt. Tato sociální solidarita je zdrojem sociální a psychologické jistoty (Liégeois, 2007, s. 71).

Pro romskou rodinu je tedy charakteristická značná kolektivnost a soudržnost, která může nabývat i znaky závislosti a je v rozporu se západoevropským zdůrazňováním práv jedince a jeho autonomie (Kukla, 2016, s. 289-290). Svět dětí a dospělých není příliš oddělen, podobně jako je patrná kontinuita mezi jednotlivými generacemi. Rodina společně pracuje, žije, ale i trpí. Postavení dítěte v romské rodině je specifické značným respektem, které děti vyznávají vůči dospělým a též dospělí vykazují vůči dětem, neboť děti jsou hlavním bohatstvím romské rodiny. Děti jsou vedeny k tomu, aby si brzy osvojily životní styl rodiny, což se týká i nelegálního obstarávání různých materiálních a finančních zdrojů (Liégeois, 2007, s. 72).

V romské rodině není tak výrazná kontrola dětí, jako je tomu např. u rodin českých. Naopak je podporována iniciativa dětí, což však neznamená, že v rodině neexistují žádná pravidla či hranice. Kontrola není prováděna individuálně, ale kolektivně. Tento způsob vztahování se k dětem je projevem specifické výchovy k nezávislosti a samostatnosti.

Zároveň jsou děti poměrně silně vedeny k osvojení pohlavní role, kdy o chlapce v tomto ohledu pečují otcové, o dívky matky. Chlapci se poměrně brzy zapojují do rodinných záležitostí, které mají na starost muži, dívky pečují o mladší sourozence, vaří, pakliže matka není doma, případně ji doprovázejí na úřady či jí dělají společnost při jiných, pro ženy charakteristických aktivitách. Dítě je vždy chráněno, což má i své opodstatnění, neboť se dětem velmi často dostává ze strany vnějšího, neromského prostředí odmítání, nezřídka i psychického či fyzického atakování (Liégeois, 2007, s. 72-73). Od chlapců je očekáváno, že se budou podílet na ekonomickém zajištění rodiny, dívky brzy vstupují do mateřské role, což většinou značí také ukončení studia (Ringold, 2000, s. 26).

Vzdělání není v romských rodinách příliš podporováno, neboť narušuje proces výchovy v rodině a komunitě, navíc sami rodiče mají často velmi nepříjemné až traumatické vzpomínky na svoji školní docházku. Způsob výchovy romských dětí je také ve značném rozporu s tím, co je následně požadováno od dětí ve škole, tj. pravidla, nerovnost ve vztahu dospělý-dítě, povinnosti apod. Pro děti je obtížně pochopitelné, proč mají být odděleny od svých sourozenců, nemohou okamžitě projevit, co si myslí nebo prožívají. Vyrůstání v takovém prostředí může vést k projevům hostility, navíc zatímco jsou romské děti ve školách vedeny k určité pasivitě, ostatní děti jsou podporovány v aktivitě, což vytváří ještě větší rozpor mezi těmito dvěma světy, ve skupině dětí vede k nárůstům konfliktů a obtížnému navazování vzájemných vztahů (Liégeois, 2007, s. 73-74).

Mappes-Niediek (2013) vysvětluje, odkud pramení soudržnost romských rodin a utváření širších rodinných společenství. Romové byli dříve kočovníky, ve východní Evropě až do poloviny minulého století. V této době také vznikla podle autora nevraživost mezi Romy a *gadži* neboli sedláky. Mezi oběma stranami panovala vzájemná nedůvěra: sedláci se obávali, že jim Romové vnutí nekvalitní zboží, provedou nekvalitní práci, a poté rychle zmizí, stejně jako se rychle dokáží na určitém místě objevit, navíc neměli zájem na tom, aby se na jejich pozemku usídlovaly kočující skupiny. Podobně Romové měli strach, že je sedláci podvedou, nezaplátí jim za odvedenou práci. Řešením bylo přimknutí k rodině, kočovnému kmenu, který poskytoval zázemí a ochranu. Nedalo se spoléhat ani na jiné kočovné (romské) kmeny. Skupiny, které spolu cestovaly, tzv. *kumpanija*, musely držet při sobě. Účelovost je mnohdy sledována i v případě sňatků, které dle autora představují vysoce politickou záležitost, jejímž cílem je navázat užitečné vazby mezi jednotlivými velkorodinami, ochránit tak vlastní rodinu před konkurencí a nevraživostí ze strany jiných romských rodů. Ovšem tendence spíše přistupovat k majoritní společnosti s obezřetností je

mnohem delší. Pomineme-li např. umírání Romů v koncentračních táborech během světové války, významnému pronásledování čelili dle Manna (2001) zejména v 15. – 18. století, kdy byli regionálně vyloučeni z církve, což legitimizovalo násilí vůči Romům a např. vražda Roma nebyla považována za zločin.

Nepřátelství a nevraživost mezi Romy a majoritní společností panuje dodnes. Například Řičan (2000) označuje vztahy mezi Čechy (resp. obecně mezi „gadži“) a Romy za stav studené války. Z výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění, realizovaného v roce 2017 pro Ústav pro studium totalitních režimů, a to na vzorku 1 045 osob, vyplynulo, že sympatie vůči Romům zaujímal jen 4,1 % zkoumaných osob, v roce 2013 se jednalo o 3,7 %. Nesympatie vůči Romům vyjadřovali stejnou měrou muži a ženy, nejpočetněji pak lidé ve věku 30-44 let (81,2 %), nejméně často, přesto však velmi významně, vyjadřovali nesympatie vůči Romům mladí lidé ve věku 15-29 let, kdy se jednalo o 75,1 %. Při evropském srovnání postojů vůči Romům, a to v rámci dotazu, zda by respondenti chtěli žít vedle Romů, se umístila Česká republika svými negativními postoji vůči romskému etniku na druhém místě. Za pozornost též stojí, že v českém výzkumu vyjadřovali častěji negativní postoje vůči Romům lidé s vysokoškolským vzděláním (75,3 %) oproti dotazovaným se základním vzděláním (73 %) a co se týče zaměstnání respondentů, i když učitelé vyjadřovali ve srovnání s jinými povoláními méně často nesympatie s Romy, jednalo se o poměrně vysoké číslo (66,7 %), nicméně např. zdravotníci vykazovali hodnoty vyšší (71 %) (Vávra, Čížek, 2018, s. 181-186). Zde je však zapotřebí si uvědomit, že učitelé vzdělávají romské děti a zcela jistě se negativní postoj vůči tomuto etniku může promítat do přístupu pedagogů k romským žákům, což stávající problémy (např. nechť mnoha romských rodin ke vzdělávání dětí) nijak neeliminuje.

Je však nutné zmínit i postoj Romů vůči ostatním příslušníkům romského etnika. Na přednášce *Romské dítě v náhradní rodinné péči v souvislostech romské kultury* uváděly Balogová a Zachařová (2013, osobní sdělení), že sami Romové většinou nepřijímají do pěstounské péče dítě romského etnika, neboť mezi jednotlivými subetnickými skupinami stále panuje nezřídka letitá nevraživost, určité rody se nestýkají, přičemž příslušnost k rodině, resp. rodu lze odvodit již od příjmení dítěte. Obdobné poznatky přináší ve své bakalářské práci Pokorná (2018), která přibližuje zkušenosti pracovnic tří krajských úřadů, majících na starost pěstounskou péči a které referovaly o tom, že pokud mají např. žadatele o pěstounskou péči z řad Rumungrů, setkávají se s tím, že zcela kategoricky odmítají přijmout olašské dítě, neboť mezi těmito větvemi romského národa

panuje již po dlouhou dobu nepřátelství, podobně jsou dle příjmení odmítány romské děti Romy v případě, že je v rodině dítěte značnou měrou zastoupena kriminalita. Bubleová a kol. (2007 [online]) vysvětlují, že dnešní romské rodiny či obecně romské etnikum v České republice prožívají nezděděnou určitou dezintegraci a postoj k rodině se tak v mnoha případech proměňuje. V dětských domovech je velký počet romských dětí, což by dříve nebylo běžné. Jedná se však o důsledek politiky asimilace z 50.-70. let minulého století. Romské děti byly často z důvodu nedostatečných hygienických podmínek v rodině či finančního zázemí odebírány z rodin, umístěny do kojeneckých ústavů a dětských domovů. Dnešní romské děti, které v nich pobývají, jsou většinou podle autorek třetí generací těchto původních dětí. Neměly možnost osvojit si model přístupu k rodině, který je pro Romy charakteristický. Kromě toho upozorňují autorky na další skutečnost, kterou je dobrovolné zřeknutí se vlastní identity z důvodu xenofobie v české společnosti. Romské etnikum se tak ocitá mezi dvěma krajními póly: může se více přimknout k vlastní komunitě, nebo naopak přijmout majoritní společností vnucovaný pocit méněcennosti. Výsledkem je následně distancování se od většinové společnosti, vedoucí k izolaci a zvyšování napětí mezi Romy a majoritní společností, nebo Romové zavrhnou své kořeny, snaží se o asimilaci, což se většinou nedaří, společností jsou i přesto odmítáni.

1.2.2 Hodnoty romské rodiny

Nejvyšší hodnotou Romů je podle Kelnarové a Matějkové (2009) život, a to i v případě, kdy je jedinec zraněn, významně omezen na zdraví – důležité je, že žije. Z tohoto hlediska jsou také důležité děti, které umožňují zachování rodu.

Vzdělání pro Romy příliš velkou hodnotou není. Jak vysvětlují Bubleová a kol. (2007 [online]), tradiční romské rodové skupiny vycházely z principů kastovního systému, kdy každá rodina měla své rodové zaměstnání, které se udržovalo v rámci generací. Dítě pro svůj dospělý život potřebovalo především znalost domácího hospodářství a rodového řemesla. Zdrojem vzdělávání tedy byla rodina a školní vzdělávání bylo považováno za zbytečné, neboť přinášelo poznatky, které dítě v životě nevyužilo, navíc jej mohlo toto vzdělávání vzdalovat ze světa Romů. Po konci druhé světové války, s rozvojem průmyslu, se začala snižovat uplatnitelnost Romů na trhu práce. Začala být tedy věnována větší pozornost vzdělávání, nicméně samotný postoj vůči vzdělávání se dosud u velké části Romů příliš nezměnil. Částečně bylo vzdělávání vnímáno jako hodnotné z důvodu okamžitého hmotného zisku, kdy děti po skončení základní povinné školní docházky

odcházely do pracovního procesu, mnohdy zakládaly rodiny, bylo zapotřebí uživit děti. Ve větší míře se však objevují rodiny, které podporují vzdělávání svých dětí, kooperují se školami a souběžně s tím se také vytváří vyšší společenské vrstvy vzdělaných Romů.

Jak uvádějí Buriánek a kol. (2002 [online]), 80 % Romů má pouze základní vzdělání, mnohdy navíc nedokončené. Ve škole se neseťkává s ničím příliš známým, ať již co se týče učitelů (chybí romští pedagogové, dříve byli k dispozici romští asistenti) či učebních pomůcek, které reflektují zkušenosti dětí z majoritní společnosti. Děti přicházejí do první třídy vybaveny odlišnými zkušenostmi a znalostmi než jejich vrstevníci, nedosahují výsledků, jaké učitel očekává, což vede k nedorozuměním či antipatiím. Rodina navíc dítě většinou nepodporuje v domácí přípravě, mohou chybět i základní školní pomůcky. Problémem je též jazyk – děti často hovoří etnolektem češtiny, mohou působit jako méně inteligentní a nižší obeznamenost s českým jazykem jim činí potíže při výuce. Podle Nečase (1999) užívají etnolekt zejména Romové mladší generace, u generace střední jsou romština a etnolekt v rovnováze, romštinou převážně hovoří zejména Romové starší.

V minulosti měly děti zakazováno mluvit i mezi sebou romsky, byly za to trestány. V rámci asimilace byl na Romy vyvíjen tlak, aby přestali užívat romštinu. Dříve také romské děti navštěvovaly hojně zvláštní nebo též praktické školy, kam byly umístěovány na základě vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. Nevhodně užití testy inteligence, nereflektující specifika romských dětí, vedly k závěrům, že se jedná o děti s mentálním postižením. Sami romští rodiče se tomuto postupu nebránili, často i proto, že do školy takto mohly chodit sourozenci či děti ze sousedství, navíc nedostatečně oceňovali či oceňují význam vzdělání pro uplatnění jedince ve společnosti (Buriánek a kol., 2002 [online], s. 199-202).

Jak však doplňují Nekorjak, Souralová a Vomastková (2011), mnohé romské rodiny jsou si vědomy rizika nízké či nedostatečné kvality vzdělávání romských dětí a záměrně pro své děti volí školy, v nichž nejsou romské děti zastoupeny většinou. Tyto rodiny podle autorů usilují o vyšší sociální status svých dětí. Kozelka (2018 [online]) připomíná rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva z roku 2007, kdy bylo stanoveno, že romské děti, jejichž rodiče se obrátili na soud, byly v českém školství diskriminovány – byly umístěny do speciální školy právě kvůli svému původu. Tato praxe, tj. častější zařazování dětí do speciálních škol, byla jednou z příčin zavedení inkluzivního vzdělávání, které umožňuje společné vzdělávání všech dětí, bez ohledu na jejich případné zdravotní postižení nebo jiné znevýhodnění.

Z dalších hodnot, které lze uvést, se jedná o víru. Romové jsou věřící, nicméně jejich víra je kombinací katolické víry a pověr pramenících z Indie. Náboženství a víra se pro Romy stávají běžnou součástí jejich života, představují charakteristický životní styl (Kelnarová a Matějková, 2009, s. 81). Navrátil (2003), který vychází z výsledků vlastního výzkumu, vyzdvihuje jako hlavní podmínky spokojeného života Romů dobré zdraví, štěstí, s větším odstupem pak také vzdělání a tvrdou práci. Akcent na štěstí dle autora indikuje pasivní životní strategii, která ovšem může být důsledkem marginalizační adaptační strategie, kdy minorita rezignuje na význam kultury vlastní i dominantní a soustřeďuje se pouze na vybrané aspekty vlastní kultury. K hodnotám nejvíce vyznávaným Romy patří rodina, komunita, v mnohem menší míře pak zdraví, rovnoprávnost a humanitní ideály a materiální a sociální hodnoty.

I přes výše uvedené platí, že jsou mnohdy Romové na svůj původ hrdí. Věrnost k vlastnostem charakteristickým pro Romy, identita Romů, romství, tedy romanipen (romipen), je součástí romské sebeidentifikace. Jedná se o referenční bod, z něhož je vycházeno při vztahování se k sobě samému, jiným Romům a vnějšímu okolí (Jakoubek, 2008, s. 245). Pro Romy představuje romipen právní a morální kodex. Jeho součástí jsou vzorce hodnot a zásad, k nimž patří např. *manušipen*, tj. bytí opravdovým člověkem, *čačipen*, tedy úcta k pravdě, spravedlnost, *phuripen* neboli úcta ke stáří či *pativ*, tj. zásada pohostinnosti a prokazování úcty (Buriánek a kol., 2002 [online], s. 147).

Gabrielová (2017 [online]) doplňuje, že se romipen překládá jako romství či romská tradice nebo romská kultura. Romipen je významným identifikačním faktorem každého Roma, bez ohledu na to, v jakém prostředí se ocitá, i když obsah pojmu se v průběhu historie mění. V minulosti byl romipen spojen především s jazykem a zvyky romského etnika. V současné době však mnohé tradice zanikají a sami Romové často přestávají romštinu užívat. Významným prvkem romipen se tak stává pocit romské sounáležitosti a vědomí příslušnosti k romskému etniku. Tato identifikace s romským etnikem však nemusí být vždy též veřejná: jak uvádějí Urban a Kajanová (2014), ke své národnosti se při sčítání lidu v roce 1991 přihlásilo 33 486 Romů,¹ v roce 2001 se jednalo o 11 716 osob a v roce 2011 již pouze o 5 135 Romů.

¹ V roce 1991 se mohli Romové poprvé od skončení druhé světové války přihlásit k romské národnosti a uvést romštinu jako svůj mateřský jazyk. I když v té době bylo odhadováno, že v Československu tehdy žilo více než 150 000 Romů, ke své národnosti se přihlásila z důvodu dřívějších negativních zkušeností spjatých s pronásledováním a negativními postoji vůči Romům jen malá část Romů (Nečas, 1999, s. 104).

Je tedy zřejmé, že hodnoty Romů a majoritní společnosti jsou v mnohém jiné. Pozastavíme-li se např. u romské sounáležitosti a hlásání se k romské identitě, byť tento prvek z romské populace z důvodu oprese Romů výrazně mizí, v tomto ohledu se jeví romské etnikum jako více stmelené, pokud pomineme roztržičnost etnika do jednotlivých rodů. Majoritní česká společnost se svojí identitou často bojuje a k češtví se hlásí zejména při mezinárodních sportovních utkáních. Romipen je však výsledkem historického vývoje romského etnika, které bylo po staletí utlačováno a bylo tedy nutné více se semknout a spoléhat na příslušníky vlastního národa. Jinakost Romů představuje podle Kamenické (2002 [online], s. 81) „*chybějící kamínek do mozaiky*“. Toto hledisko samozřejmě není majoritou všeobecně přijímáno. Ve skutečnosti je tato odlišnost pro mnohé příslušníky většinové společnosti v České republice příliš velká, dochází k poměrování toho, co je – nebo kdo je – lepší či horší. Problematikou postavení romských rodin v české společnosti se zabýváme dále v textu.

1.2.3 Postavení romské rodiny v české společnosti

Postoje většinové společnosti již byly nastíněny v předchozím textu. Velká část obyvatel České republiky nahlíží odmítavě na Romy, mnozí Romové mají zkušenost s diskriminací a rasismem. Ze *Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017* (2018 [online]), kterou vypracoval Úřad vlády České republiky, vyplývá, že Romové představují nejpočetnější národnostní menšinu, v roce 2017 žilo na území České republiky 240 300 Romů, tj. 2,2 % z celé populace. V rámci Evropské unie má vyšší zastoupení Romů ve společnosti Bulharsko (9,9 %), Slovensko (9 %), Rumunsko (8,6 %) a Maďarsko (7,5 %). Jejich zastoupení v různých regionech je odlišné, jak dokládá tabulka 1.

V tabulce si lze povšimnout, že nejvíce Romů bylo v roce 2017 v kraji Ústeckém (63 500) a Moravskoslezském (31 300). Tabulka zároveň podává přehled o počtech sociálně vyloučených Romů v daných oblastech. Za pozornost stojí, že nejvyšší počet sociálně vyloučených Romů je v Olomouckém kraji (70 %), přestože v něm žije mnohem méně Romů než v řadě jiných krajích. Nejméně sociálně vyloučených Romů je v Praze (20 %).

Tabulka 1 Počet Romů v krajích ČR v roce 2017

kraj	kvalifikovaný odhad počtu Romů	odhad sociálně vyloučených Romů
hl. město Praha	18 000	20 %
Jihočeský	7 000	40 %
Jihomoravský	20 700	40 %
Karlovarský	13 400	50 %
Královéhradecký	10 100	50 %
Liberecký	19 400	40 %
Moravskoslezský	31 300	60 %
Olomoucký	12 400	70 %
Pardubický	4 800	40 %
Plzeňský	16 100	30 %
Středočeský	15 100	50 %
Ústecký	63 500	60 %
Vysočina	5 900	50 %
Zlínský	2 600	30 %
celkem	240 300	50 %

Zdroj: *Zpráva o stavu romské menšiny...* (2018 [online], s. 4)

Podle Nového (2019 [online]) v České republice mírně narůstá počet rasových útoků na Romy. V roce 2018 se jednalo o 36 případů, tedy o devět více než v roce 2017. Celkově byl zaznamenán v roce 2018 oproti roku 2017 nárůst rasových útoků o 26 případů, skutky motivované nenávistí vůči Romům tvořily pětinu. Za trestné činy s rasovým podtextem bylo v roce 2018 odsouzeno 54 osob. Oproti jiným trestným činům se jedná o malé číslo, nicméně nenávistné projevy různého druhu vůči Romům narůstají např. na sociálních sítích.

Z analýzy mediálního zobrazování Romů v letech 2011-2012 v českých médiích vyplynulo, že nadpoloviční většina zpráv informuje o Romech v souvislosti s kriminalitou (61,9 %), kdy je etnicita pachatele explicitně uvedena a zdůrazněna a nejednalo-li by se o Romy, daná zpráva by se v médiích dle autorů výzkumu vůbec neobjevila. Tímto způsobem jsou posilovány negativní stereotypy o Romech. Rasismus je následně reprodukován a vytváří se rasismus nový, v němž sice Romové nejsou považováni za horší nebo špatné, ale za jiné členy společnosti, což minoritní skupinu marginalizuje a podílí se na jejím sociálním vylučování. Romové jsou v médiích prezentováni zejména v rámci regionálních zpráv, přičemž jen ve 20 % případů jsou zobrazováni jako oběti trestného činu. V 80 % případů jsou Romové v mediálních zprávách označeni za pachatele trestné činnosti, která se týká zejména vandalismu, hluku, rvaček, krádeží, menších podvodů či neplacení nájemného, ovšem v součtu nabývá tato kriminalita podobu závažných trestných činů. Rasismus vůči Romům je přisuzován menším, izolovaným skupinám,

nikoliv elitám či institucím. Témata, která jsou spojena s běžným životem Romů, jsou aktualizována v médiích především jedná-li se o senzaci, často představují ohrožení majority. Etnicita, která je zbytečně zdůrazňována a je příčinou, proč zpráva vznikne, získává negativní nádech, zpravodajské výstupy jsou dramatizovány (útoky jsou brutální, i když tento charakter nemají. Romové jsou označováni jako problémoví občané, nepřizpůsobiví apod., a to i ve veřejnoprávní televizi). Pokud je prezentován Rom v roli oběti, trestný čin je dán do souvislosti s romskou kriminalitou, je zlehčen a Romové jsou tak druhotně viktimizováni. Diskriminační chování je relativizováno (Křížová, 2012 [online], s. 19-55).

Negativní postoj majoritní společnosti vůči Romům, jejich vyčleňování ze společnosti či nedostatečné začleňování má negativní dopad i na zdraví Romů. Zejména Romové ze sociálně vyloučených lokalit podceňují prevenci, neočkují děti. Kojenecká úmrtnost je v romské populaci dvojnásobně vyšší, než je celorepublikový průměr. Střední délka života Romů je kratší o 10 let oproti většinové populaci. Ve větší míře se mezi Romy vyskytuje žloutenka typu B a C, dále se jedná o vyšší počet úrazů a nehod. Romové nedodržují vhodné stravovací návyky, což má negativní vliv na jejich chrup, je u nich špatná prevence gynekologických chorob (Maryšková, 2010 [online]). Podle Alexiu (2013) se jedná o důsledek exkluze Romů v oblasti vzdělávání. Romům často chybí potřebné informace týkající se problematiky zdraví, ovšem vliv má i přístup k autoritám, kterými jsou většinou lidé vzdělaní, a též k vědě obecně. Životní filosofie lidí s nízkým vzděláním je často orientována na přítomnost a dle autora tak prožitek spokojenosti dominuje, ve smyslu upřednostňování "cítit se dobře" před "cítit se zdravě". Určitou změnu může navodit systematická sociální práce, vhodně realizovaná. Více je o této problematice pojednáno v závěrečné podkapitole teoretických východisek.

Navrátil (2003) nabízí komplexnější pohled na situaci Romů v české společnosti. Podle autora je zapotřebí vnímat postavení Romů v české společnosti nejen z hlediska toho, jak k této minoritě přistupuje majorita, ale též jak se sami Romové začleňují nebo chtějí začlenit do společnosti. Soudobý stav je výslednicí tohoto vzájemného postavení. S odkazem na teorii J. W. Berryho o adaptačních strategiích migrantů lze dle téhož zdroje uvažovat o čtyřech hlavních přístupech k adaptaci: při integraci považuje minorita kontakt s majoritou za důležitý, nicméně existuje silná tendence zároveň si udržet vlastní kulturu. Asimilace značí přizpůsobení minoritní skupiny většinové, kdy původní kultura minority zaniká, většinou se jedná o důsledek násilného vnučení většinové kultury minoritě.

Marginalizace je projevem nezájmu o kulturu většinou i vlastní, minorita si ponechává pouze vybrané vzorce chování, hodnot apod. Při separaci je vyzdvihována vlastní kultura, kontakt s většinovou společností je vnímán jako problematický, důsledkem je izolace minority. Podle autora lze uvažovat o různých převažujících adaptačních strategiích Romů, ve smyslu upřednostňování určitého typu v konkrétní oblasti života. V oblasti kulturní dle téhož zdroje dominuje u Romů spíše strategie asimilační a integrační, což platí i pro oblast sociální. V rovině politické se však jedná o marginalizační typ. V praxi to znamená, že některé prvky většinové kultury Romové akceptují a mohou se s nimi ztotožnit, v některých však lpí na vlastních hodnotách. Celkově je tak adaptační strategie Romů nejasná, nepřilíš vyhraněná, na čemž se podle autora podílela i majoritní společnost svým historickým přístupem k tomuto etniku. Má-li se situace změnit ve prospěch Romů, je pak zapotřebí i aktivity ze strany většinové společnosti.

1.3 Sociální práce s romskou rodinou v sociálně vyloučené lokalitě

Závěrečná kapitola teoretických východisek se již detailněji zaměřuje na problematiku sociální práce s romskou rodinou v sociálně vyloučené lokalitě. Nejprve je vymezen termín minorita, přiblížena jsou specifika práce s minoritami, včetně charakteristiky antiopresivního přístupu. Dále je pojednáno o charakteristikách spolupráce sociálního pracovníka s romskou rodinou, zejména z hlediska budování vztahu a vzájemné komunikace. V závěru jsou charakterizovány možnosti, ale i úskalí sociální práce s romskou rodinou.

1.3.1 Základní atributy sociální práce u minorit

Minorita je označení pro skupinu osob, která je početně menší než jiná skupina ve společnosti a která se vůči této větší skupině vyznačuje specifickými vztahy. Klíčovým aspektem je mocenský vztah, kdy je minorita podřízena majoritě, příslušníci minority mají významně méně moci a kontroly nad vlastními životy. Platí, že příslušnost k minoritě není dobrovolná. Minorita se často potýká s předsudky, znevýhodněním (Gabrielová, 2017 [online], s. 8).

Pro minority je charakteristické, že je s nimi většinou po dlouhou dobu zacházeno jako s třídou nižší úrovně. Důvěra příslušníků minority vůči pomoci ze strany institucí většinové společnosti je také nízká, s čímž souvisí i nízká kooperace. Mnohé minority mají

navíc ve své historii zkušenost s opresí, postupným vytlačováním ze společnosti, což dále ztěžuje postoj těch, kteří chtějí příslušníkům minorit pomáhat (Cox, 2007, s. 211). Dle Mayalla (1998) se např. Romové ve své historii setkávali v lepším případě s tolerancí, v horším s hostilitou a pronásledováním.

Jak bylo uváděno v kapitole 1.1, rodiny v sociálně vyloučených lokalitách se potýkají s řadou problémů, sociálně-patologických jevů, jakými jsou chudoba, zadluženost až předluženost, zneužívání návykových látek, kriminalita, prostituce apod. Z tohoto hlediska lze považovat romské rodiny v sociálně vyloučených lokalitách dle Matouška (2005) za mnohoproblémové, u nichž jsou oblastmi vnějších potíží sféry vzdělání a práce, hospodaření s penězi, stravování, bydlení, výchovy dětí. K individuálním problémům řadí autor zločinnost, závislost na návykových látkách nebo hazardních hrách, nechtěné nebo předčasné těhotenství, týrání nebo zneužívání dětí, jejich zanedbávání, záškoláctví dětí či předčasné ukončení vzdělávání dětí apod. U mnohoproblémových rodin se tyto problémy vyskytují po více generací. Traumata jsou natolik častá, že se vůči nim může stávat rodina imunní. Ztráty tak nejsou využity tak, jak by mohly, tedy jako cesta ke změně či růstu. Nicméně krize, se kterou se rodina potýká, může být počátkem změny. Rodina získá kontakt s lidmi, kteří jí mohou pomoci, lze se vymanit ze sociální izolace, ovšem pouze za podmínky, že je poskytována pomoc systematická, dlouhodobá a přesahuje hranici krize. U těchto rodin nelze podle autora očekávat, že sama vyhledá pomoc. Sociální pracovník musí být aktivní, ale též značně trpělivý. K tomu lze doplnit, že je především zapotřebí, aby daný sociální pracovník dostatečně rozuměl situaci Romů, včetně Romů v sociálně vyloučených lokalitách. Nutností je i zájem a přání pomoci těmto lidem změnit svoji situaci, zájímání spíše kladného postoje vůči těmto klientům.

U sociální práce s minoritami je zapotřebí zohlednit fenomén oprese. Young (dle Vinson, 2006) uvádí, že oprese neznačí tyranii vládnoucí skupiny ve společnosti, jak je často souzeno. Jedná se o nerovnou a nespravedlivou situaci ve společnosti, v níž se ocitá určitá skupina populace, která trpí nikoliv proto, že se k tomuto rozhodla část osob ve společnosti. Jedná se o problém strukturální, který přináleží celé společnosti a který vede k imobilizaci určité skupiny nebo skupin.

Podle Navrátila (2001) lze rozlišit tři paradigmatu sociální práce: sociální práce může být pojímána jako terapeutická pomoc, dále jako reforma společenského prostředí, třetí paradigma je poradenské. V rámci prvního paradigmatu je cílem zajistit psychosociální pohodu jednotlivci, rodině, komunitě. Klient je podporován, důraz je kladen na jeho

rozvoj. V rámci dyády klient – sociální pracovník je velmi důležité budování vztahu a komunikace. Samotná interakce je chápána jako tvůrčí proces, který je obohacující pro všechny zúčastněné. Pokud je sociální práce pojímána jako poradenství, pozornost sociálního pracovníka se soustředí na schopnost klienta zvládat problémy, zajišťován je přístup k informacím, službám, odborné pomoci. Celkově by měl sociální pracovník také usilovat o zlepšení fungování systému sociálních služeb. Sociální pracovník dává rady, poskytuje informace, zpřístupňuje klientům zdroje, nabízí mediaci. Důležitý je růst jedince i komunity. Paradigma pojímané jako reforma sociálního prostředí je zapotřebí uplatnit u minorit či sociálně vyloučených skupin, neboť je v něm významně akcentován fenomén oprese. Je předpokládáno, že pokud sociální pracovník nabízí spolupráci a solidaritu v rámci určité komunity, mohou utlačovaní získat kontrolu nad svými životy. Sociální práce se zaměřuje na zplnomocňování (empowerment) jednotlivců a skupin, usiluje o větší participaci klientů na změnách uvnitř společenských institucí. Sociální práce se snaží o budování společnosti na rovnostářských principech. Oproti předchozím dvěma paradigmatům se sociální pracovník zaměřuje jen minimálně na osobnostní rozvoj, neboť je vycházeno z přesvědčení, že v daných podmínkách ho nelze dosáhnout.

Prudký (2003) doplňuje, že charakter lokality, v níž klient žije, má pro život lidí v ní velký význam a je zapotřebí toto komunitní hledisko akcentovat. Efekty chudoby a sociálního vyloučení spolupůsobí a vzájemně se posilují. Deprivovaná lokalita může pro její obyvatele představovat nepřekonatelný kruh bídy. Je pro ni charakteristický nižší příjem obyvatel, vysoký podíl přelidněných bytů, v nichž žijí s horším zdravotním stavem a nižší střední délkou života, s nižším vzděláním. Ne vždy se jedná o komunitu, ve smyslu spolupráce, solidarity, bohatého sociálního života. Bez dobré znalosti poměrů v takové lokalitě nelze volit optimální sociální strategii či využít vhodné modely a metody sociální práce.

Toto hledisko vnímáme jako zcela zásadní pro sociální práci s romskou rodinou žijící v sociálně vyloučené lokalitě. Pochopitelně lze intervenovat v rámci konkrétního případu, je důležité budovat vztah s klientem a podávat potřebné informace, doprovázet klienty na úřady apod., nicméně tato pomoc by neměla být krátkodobá, zaměřená na aktuální krizi, jak je výše přiblíženo v pojetí Matouška (2005), ale sociální pracovník by měl usilovat o změnu přístupu širší společnosti k těmto klientům, čehož lze v praxi dosáhnout např. různými intervencemi u odpovědných úřadů, účastí na komunitním plánování apod.

1.3.2 Spolupráce sociálního pracovníka s romskou rodinou

Navrátil (2001) na základě vlastního výzkumného šetření v komunitách Romů uvádí, že je vždy zapotřebí volit individuální přístup. Nelze pouze vycházet ze vzájemného vztahu s klientem, ale je nutné dobře poznat komunitu, jejíž je klient součástí, volit jedinečná řešení, neboť i každá komunita či sociálně vyloučená lokalita je jiná. Důležité je také spolupracovat s dalšími odborníky z regionu.

Při práci s romským klientem by se měl sociální pracovník zaměřit na sociální situaci klienta. Je vhodné se ptát, jak klient vnímá svoji situaci, které problémy vnímá jako nejvíce palčivé. Jaké požadavky prostředí obtížně zvládá, z jakého důvodu, jaké problémy z této situace pro klienta plynou. Nezbytné je zohlednit specifika Romů, tedy jak se jednotlivé charakteristiky odrážejí v daném problému, které z nich jsou z hlediska řešení problému výhodou, jaké naopak situaci ztěžují. Tím je také akcentováno reformní paradigma. Zohlednit je zapotřebí aspekt sociálního vyloučení a postavení Romů ve společnosti, tedy zjišťovat, jaké požadavky prostředí jsou pro něj obtížně zvládnutelné v důsledku jeho odcizení a nedůvěry vůči většinové společnosti (Gabrielová, 2017 [online], s. 48-50).

Při realizaci sociální pomoci je vhodné odhlédnout od určitých schémat a stereotypů. To, že se klient nachází v sociálně vyloučené lokalitě, ještě neznamená, že je vhodné k němu přistupovat jako ke klientovi sociálně vyloučenému. Vždy je zapotřebí vhodně analyzovat situaci klienta (Bareš, 2009, s. 88). Sociální pracovník by se měl orientovat v tom, co pomáhá klientovi získat důvěru v pomoc zvenčí, a na těchto prvcích následně stavět vzájemnou spolupráci. Dále je dobré prozkoumat předsudky, se kterými se klient setkává, k jakým zdrojům má klient ztížený přístup, jaké problémy z toho pro něj plynou, jaké potřeby má. Neměly by však být opominuty ani možné osobní či vztahové problémy, problémy psychické, které mohou vyplývat z dvojí identity. Zároveň by měl sociální pracovník hledat zdroje klienta, ve smyslu předností, které mohou vést k lepšímu sociálnímu fungování. Nezbytné je také zmapovat představu klienta o způsobu pomoci (Gabrielová, 2017 [online], s. 49-50).

V práci s klienty ze sociálně vyloučené lokality nabývá významu terénní sociální práce. Prostřednictvím sociální práce mohou klienti začít řešit svoji bytovou situaci, zadlužení, hledat a úspěšně získat zaměstnání, ulehčit dětem cestu ke vzdělávání a sociálnímu vzestupu, začít komunikovat s úřady a vyřizovat smysluplně své záležitosti. Je nutné pracovat pouze s těmi klienty, kteří mají zájem nabízenou pomoc využít. Následně je nutné

dodržovat podmínky dané sociální službou nebo neziskovou organizací, standardy sociálních služeb. Terénní sociální pracovník by neměl pokračovat ve spolupráci s klientem, který nedodrží smluvené dohody, jedná protiprávně apod. Při řešení zakázky je sledován cíl zvyšování schopností klienta v budoucnu sám řešit určité situace. Sociální pracovník nesmí jednat za klienta, pokud ten je schopen vlastních aktivit. Vždy je žádoucí podporovat jej v samostatnosti a vlastní aktivitě. Nejprve jsou řešeny aktuální problémy, teprve poté problémy dlouhodobějšího rázu (Veselá a kol., 2009 [online], s. 30-31).

Hlavním smyslem terénní sociální práce je napojit klienta na vhodné sociální či jiné specializované služby. Důležité je však nejprve zjistit, jakou sociální pomoc klient potřebuje (Matoušek, 2008, s. 229). Základní metodou je rozhovor, kdy sociální pracovník zjišťuje vše potřebné o klientovi a jeho situaci. Rozhovor by měl být motivační, vedoucí klienta k určitému jednání. Ke konkrétním činnostem, které sociální pracovník v rámci sociální práce provádí, patří pomoc s listinami (sociální pracovník může pomáhat klientovi vyplnit formuláře, učit jej orientovat se v různých typech listin, vede jej k tomu, aby nepodepisoval smlouvy, které jsou pro něj nevýhodné, až likvidační), vyjednávání (sociální pracovník pomáhá klientovi jednat na úřadech, ovšem samotné jednání musí vést klient), doprovod (na úřad, do školy, zaměstnání. Mimo jiné tímto sociální pracovník dosáhne toho, aby klient začal jednat), koordinační činnost (sociální pracovník může do řešení situace klienta zapojit další odborníky nebo osoby z komunity), konzultace s odborníky či kontakt s dalšími organizacemi a institucemi. Sociální pracovník může pomoci klientovi při zařizování chráněného nebo sociálního bydlení, při jednání s probační a mediační službou, orgánem sociálně právní ochrany dětí, v azylovém bydlení apod. Často se také jedná o pomoc v krizové situaci, např. pomoc s dluhy, vyřízením dávek sociální pomoci, je zvyšována finanční gramotnost klienta nebo rodiny při nakládání s příjmy (Veselá a kol., 2009 [online], s. 31-32).

Nezřídkou je nejvhodnější pracovat s celou romskou rodinou, kdy tato spolupráce může nabývat mnoho podob. Jednat se může i o sanaci rodiny, která směřuje k pomoci rodině ve smyslu úzdravy, podpory jejího fungování a zachování rodiny (Matoušek, 2014, s. 13). Důležité je vést rodinu k tomu, aby dítě řádně docházelo do školy a plnilo si domácí úkoly, motivuje samotné děti, může zařídit doučování. Cenné je, pokud lze dětem nabídnout vhodnou alternativu k dosavadnímu trávení volného času. V tomto ohledu je využívána spolupráce s dobrovolníky či neziskovými organizacemi nebo sociálními službami – jednat se může např. o nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Řešeny jsou i závažné sociálně

patologické jevy, jakými jsou prostituce nebo drogová závislost. Specifickým fenoménem sociálně vyloučených lokalit je lichva. Sociální pracovník vysvětluje klientovi, v čem jsou tyto půjčky nevýhodné, vede je k optimálnímu hospodaření s financemi a v případě potřeby se může s klientem obrátit na Policii České republiky, aby byl řešen případ nezákonné lichvy (Veselá a kol., 2009 [online], s. 30-32).

V případě práce s rodinou by měl sociální pracovník posoudit hodnotovou orientaci rodiny, míru a kvalitu uspokojování potřeb členů rodiny, kvalitu manželského nebo partnerského svazku, stav domácnosti z hlediska potřeb členů rodiny, funkčnost rodinného systému, vztahy členů rodiny k širšímu příbuzenstvu, zaměstnání rodičů, materiální zdroje či způsob komunikace v rodině. Důležité je klienty nehodnotit, neodsuzovat, ale pouze hledat případná vhodnější řešení konkrétních situací, s ohledem na stanovenou zakázku (Gabrielová, 2017 [online], s. 26).

1.3.3 Možnosti a úskalí sociální práce s romskou rodinou v sociálně vyloučené lokalitě

Kelnarová a Matějková (2009) podávají výčet charakteristik Romů, kterých by si měl být sociální pracovník vědom a měl by je tedy i náležitě zohlednit při práci s romskou rodinou. Romové vstávají podle auterek pozdě, není tedy vhodné domlouvati si schůzku na časnou hodinu. Neradi plánují, žijí přítomností, což ztěžuje možnosti spolupráce. Z tohoto hlediska je zcela jistě vhodné soustředit se kromě delších cílů i na cíle krátkodobé, vhodné může být i domluva na intenzivnější spolupráci, včetně možné kontroly. Nebývá zvykem, aby Rom poděkoval či poprosil, tudíž nelze toto chování vnímat jako neslušné. Romové nebývají zcela spolehliví, jsou temperamentní, nesamostatní, málo si věří a jsou citliví vůči nespravedlnosti. Pochopitelně platí, že nelze tyto rysy zcela generalizovat; mnozí Romové mohou být spolehliví a dokáží i poděkovat či vyjádřit vděčnost nebo spokojenost.

Mappes-Niediek (2013) upozorňuje na problematiku práci s romskou rodinou v případě snahy sociálního pracovníka více zjistit o podmínkách, v nichž rodina žije. Romové bývají podle autora přátelští, otevření a pohostinní vůči osobám, které navštíví např. romskou osadu, ovšem jen do okamžiku, kdy je cizinec dostatečně diskrétní. Jestliže se začne více doptávat na podmínky, v nichž v osadě žijí, Romové se zahalí do mlčení. Příčinou je stud, který je též v pozadí okázalosti, kterou Romové navenek projevují. Je běžné, že zejména romští muži jsou ověšeni zlatem, mají nejdražší oblečení a mnohdy za každou cenu

potřebují vlastnit luxusní auto, nebo alespoň auto luxusní značky, byť v nedobrém technickém stavu. Jak autor doplňuje, zdání zámožnosti slouží jako obranný štít: „okázalým konzumem se vyhýbají trapným momentům, k nimž by – jak se obávají – došlo, kdyby se svět dozvěděl pravdu o podmínkách, v nichž žijí.“ (Mappes-Niediek, 2013, s. 159).

Co se týče komunikace s romskou rodinou, Maryšková (2010 [online]) doporučuje používat jednoduchý a běžný jazyk, vyhýbat se odborným výrazům. Pokud je nutné odborný výraz použít, musí být klientovi vysvětlen. Nezbytné je věnovat pozornost neverbální komunikaci, prostřednictvím které Romové často signifikantně vyjadřují svůj emoční stav. Zcela nezbytné je vyhnout se různým generalizacím, hodnotícím soudům, pochopitelně stereotypům či předsudkům. Důležité je identifikovat v rodině člena, který je v ní autoritou, má rozhodovací pravomoci, a je-li to možné, zapojit jej do jednání. Vše je nutné vysvětlovat a nezbytné je též v úvodu vymezit pravidla vzájemné spolupráce.

Nutností je také dobrá obeznámenost se specifiky komunikace s Romy. Zatímco v majoritní společnosti je běžné podání ruky při pozdravu, u Romů tento zvyk není dodržován, ruce si podávají pouze muži, a to ve výjimečných případech. Žena muži ruku nepodává, neboť by to bylo považováno za neslušné, až vyzývavé, což platí i pro intenzivní oční kontakt. Naopak je ale běžné, že Romové mladším osobám tykají, nejedná se o projev nezdvornosti. Je zapotřebí se také připravit na skutečnost, že muži nejsou zvyklí jednat s ženami, zejména jedná-li se o závažné rodinné záležitosti a žena je cizí. Snáze získá sociální pracovnice nejprve ke spolupráci ženu, později se může muž připojit. Podobně se však nesvěří romská žena muži – sociálnímu pracovníkovi tak, jako by se svěřila ženě. Romové při jednání s lidmi mimo jejich etnikum mají tendenci vysvětlovat, až poučovat o specificích Romů. Toho je však vhodné využít, neboť se lze dozvědět mnoho cenných detailů. Většinou nebývá problém rozhovor si nahrát, ovšem v rámci sociální práce by k tomuto mělo být přistupováno minimálně (Poláková, 2013, s. 289-290).

Průběh spolupráce také závisí na tom, kdo úvodní kontakt inicioval. Pokud je to sociální pracovník, resp. organizace, instituce, v níž působí, je zapotřebí připravit se na defenzivu romské rodiny, což má i své opodstatnění, neboť daný vztah není rovnocenný, sociální pracovník disponuje značnou mocí, nebo je tak alespoň klientem vnímán (Matoušek, 2005, s. 79).

Sociální pracovník by měl také velmi dobře zvážit setting, tedy zda či v jakých záležitostech bude jednat s celou rodinou. Žena mívá tendenci přebírat názory muže, navíc mohou nastat situace, kdy se začnou oba překřikovat, vyjasňovat si názory či usilovat o to, aby co nejlépe sociálnímu pracovníkovi popsali svůj problém. Přítomnost obou partnerů je důležitá při rozhodování některých záležitostí, lze však jednání střídat a měnit dle potřeby a dohody s rodinou. Dalším specifikem ne neochota Romů vracet se k událostem dávno minulým, vzpomínat na určité situace, neboť více žijí v přítomnosti. Je tedy vhodnější nedostát se případně do konfliktu, některé záležitosti lze projednat až při opakovaném setkání. Pohostinnost Romů je zapotřebí přijmout, přičemž není nutné za ni vyjadřovat vděčnost, neboť ani oni sami vděčnost nevyjadřují: předpokládají, že pokud někdo něco nabízí, včetně pomoci, činí tak především proto, že chce mít dobrý pocit on sám. Při jednání s Romy je nutné také připravit se na přehánění, které může být interpretováno jako lhaní. Ve skutečnosti však takto Romové jednají proto, že očekávají, že pravdu druhá strana slyšet nechce – sdělují tedy to, co si myslí, že mají tazajícímu se říkat. Podobně je zapotřebí počítat s tím, že klient může schůzku nečekaně zrušit, neboť musí z jeho pohledu vyřídit neodkladnou záležitost – očekává, že tuto situaci sociální pracovník pochopí. Lze tedy před schůzkou ověřit její platnost. Důvěru posílí, pokud sociální pracovník je schopen užít některá romská slova, nebo jim alespoň rozumí (Poláková, 2013, s. 289-293).

Lze konstatovat, že výše uvedené poznatky by měly být přirozenou výbavou každého sociálního pracovníka. Z neznalosti může plynout mnoho obtíží či přímo konfliktů v rámci vzájemné spolupráce. Není žádoucí, aby rodina ztratila zájem o možnou pomoc jen proto, že sociální pracovník není ve své roli dostatečně kompetentní. Získat později takovou rodinu ke spolupráci může být i zcela nemožné.

2 PREZENTACE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ V ROMSKÝCH RODINÁCH

Druhá kapitola diplomové práce prezentuje výsledky realizovaného kvalitativního výzkumu. Uveden je cíl výzkumu a stanovené výzkumné otázky, popsána je metodika výzkumu a výzkumný soubor. Výsledky výzkumu jsou prezentovány graficky, se slovním výkladem. Součástí kapitoly je i diskuse nad zjištěnými výsledky.

2.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumu bylo popsat specifika života romských rodin v sociálně vyloučených lokalitách. Prvním dílčím cílem bylo zjistit, jak členové romských rodin hodnotí život v sociálně vyloučené lokalitě, se zřetel k působení vnějších faktorů na chod rodiny a život jednotlivých členů rodiny. Druhým dílčím cílem bylo analyzovat způsob adaptace romské rodiny na prostředí a podmínky života sociálně vyloučené lokality. Třetím dílčím cílem bylo analyzovat možnosti pomoci sociálních pracovníků při zvýšení kvality života členů romské rodiny v sociálně vyloučené lokalitě.

Formulovány byly následující výzkumné otázky (VO):

VO1: Jaký dopad má prostředí a specifika vyloučených lokalit na každodenní život romské rodiny?

VO2: Jaký dopad má prostředí a specifika vyloučených lokalit na vztahy v romské rodině?

VO3: Co obnáší adaptace romské rodiny na život v sociálně vyloučené lokalitě?

VO4: Jakou pomoc ze strany sociálních pracovníků považuje romská rodina za potřebnou a efektivní?

2.2 Metodika výzkumu

Jak již bylo uvedeno, výzkum byl koncipován jako kvalitativní. Tento typ výzkumu se podle Reichela (2009) snaží porozumět zkoumanému sociálnímu problému, přičemž pracuje s nenumernými daty a usiluje o podání co nejvíce komplexního popisu zkoumaného jevu. Nutností je hlubší a delší kontakt s terénem. Oproti výzkumu kvantitativnímu nejsou ověřovány hypotézy, které naopak tímto výzkumem vznikají, sběr a analýza dat bývají časově náročnější, není užíváno statistické zpracování dat. Sběr dat

končí ve fázi teoretického nasycení, podmínkou je flexibilní práce s daty, jejich průběžná analýza. Tento typ výzkumu může být značně ovlivněn osobou badatele a vzhledem k tomu, že je sledován výsek zvolené skutečnosti, nelze získané výsledky generalizovat. Naopak výhodou je podle autora dobré poznání konkrétních podmínek a skutečností.

Metodou výzkumu byl rozhovor, konkrétně polostrukturovaný rozhovor. Miovský (2006) vysvětluje, že tento typ interview v sobě kombinuje výhody a zároveň eliminuje nevýhody dalších forem interview, kterými jsou rozhovor strukturovaný a nestrukturovaný. Při užití polostrukturovaného rozhovoru badatel na základě cíle výzkumu a výzkumných otázek vytvoří schéma rozhovoru, jeho jádro, které tvoří soubor otázek, jež musí být dotazovaným osobám položeny. Lze však měnit pořadí otázek, a navíc je možné pokládat komunikačním partnerům otázky další, doplňující, vyplývající z průběhu a obsahu rozhovoru. Tímto způsobem jsou nečíslo získány velmi cenné údaje, které více osvětlují zkoumaný jev. Schéma rozhovoru, které bylo v rámci popisovaného výzkumu užito, je uvedeno v oddílu příloh (Příloha č. 1).

Před vlastní realizací jednotlivých rozhovorů byl proveden předvýzkum. Disman (2011) doporučuje věnovat předvýzkumu patřičnou pozornost, a to z důvodu možnosti eliminovat případné chyby v koncepci rozhovoru. Pomocí předvýzkumu se především ověřuje srozumitelnost a jednoznačnost otázek. Předvýzkum je prováděn na malém vzorku cílové populace. V popisovaném výzkumu byl vzhledem k obtížné dostupnosti vhodných komunikačních partnerů proveden předvýzkum pouze na jedné osobě. Kritérii pro zařazení jedince do předvýzkumu byla romská etnicita a zkušenost s životem v sociálně vyloučené lokalitě. Prostřednictvím předvýzkumu byla pozměněna formulace některých otázek, a to tak, aby neobsahovaly nejednoznačně vnímané výrazy a byly více srozumitelné. Doplněny byly také některé podotázky. Osoba, která se předvýzkumu zúčastnila, nebyla zařazena do výzkumného souboru.

K získání osob do výběrového souboru byla užita technika sněhové koule, která bývá volbou v případě obtížně dostupných populací. Badatel v takovém případě osloví člena dané populace, který se může zúčastnit výzkumného šetření, zároveň je však požádán o nominaci dalších osob do výzkumu. Takto je pokračována až do získání dostatečného počtu osob k účasti ve výzkumu. Tento výběr ovšem nezaručuje reprezentativnost vzorku (Ferjenčík, 2000, s. 117).

Výzkum probíhal v měsíci červnu roku 2019. S využitím kontaktů autorky práce bylo postupně získáno do výzkumného souboru 6 osob, konkrétně tedy Romů žijících v sociálně vyloučené lokalitě. Jednalo se o více sociálně vyloučených lokalit, což umožňovalo získat hlubší vhled do možných specifik těchto prostředí. Některé navštívené sociální lokality jsou velmi malé – oficiálně jsou považovány za sociálně vyloučené lokality, nicméně v praxi je tvoří např. pouze jeden či dva domy v obci. Vzhledem k této skutečnosti nejsou v diplomové práci prezentovány přepisy rozhovorů a nejsou ani uváděny názvy těchto lokalit, neboť by byla možná identifikace zkoumaných osob, což je v rozporu s etikou výzkumu, ale i požadavkem některých komunikačních partnerů na zajištění anonymity. Je tedy možné pouze uvést, že výzkum probíhal v Moravskoslezském kraji.

Rozhovory byly vedeny vždy po předchozí domluvě v domácnosti komunikačních partnerů. Každý rozhovor trval přibližně 30-45 minut a byl po získání souhlasu dotazovaných osob nahráván na mobilní telefon, následně přepsán do programu Microsoft Office, Word. Rozhovory byly většinou vedeny v klidném, nerušeném prostředí, komunikační partneři nebyli v časové tísní a odpovídali uvolněně a se velkou ochotou. Před vedením rozhovorů byli komunikační partneři seznámeni s cílem výzkumu, jeho průběhem, způsobem prezentace a využití výsledků výzkumu. Získán byl od všech komunikačních partnerů ústní souhlas s účastí ve výzkumu. Komunikační partneři měli možnost kdykoliv svoji účast ve výzkumu ukončit, čehož nevyužila žádná z oslovených osob.

Při koncepci výzkumu a jeho zpracování byla inspirací zakotvená teorie, výpovědi komunikačních partnerů byly analyzovány etnografickou metodou. Hendl (2016) vysvětluje, že základním cílem je porozumět málo známému chování a kultuře určité sociální skupiny. Využívány jsou také postupy již zmíněné zakotvené teorie. Je předpokládáno, že nalezené koncepty a kategorie mají reálný status. Badatel usiluje o identifikaci mechanismů, struktur a podmínek, za kterých se jevy reprezentované v podobě vytvořených konceptů a kategorií projevují. Na základě kódování dat jsou identifikována a abstrahována konkrétní témata. Nejčastěji badatel usiluje o vytvoření teorie pro objasnění pozorovaných fenoménů, a to právě na základě vytváření kategorií a hledání vztahů mezi nimi.

Kódování získaného materiálu vedlo ke tvorbě kategorií, které obsahovaly dílčí podkategorie. Z důvodu detailního porozumění obsahu jednotlivých kódů a vztahů mezi nimi byly též určeny vlastnosti a dimenze jednotlivých podkategorií. Následně byly takto

vytvořené kódy uspořádané do paradigmatického modelu navrženého Straussem a Corbinovou (1999, s. 72), který má následující podobu: „(A) *PŘÍČINNÉ PODMÍNKY* → (B) *JEV* → (C) *KONTEXT* → (D) *INTERVENUJÍCÍ PODMÍNKY* → (E) *STRATEGIE JEDNÁNÍ A INTERAKCE* → (F) *NÁSLEDKY*.“

Dané uspořádání umožnilo blíže určit, jak spolu jednotlivé jevy zastoupené danými kódy souvisejí, tedy např. co je následkem či příčinou určitého jevu, jaké další faktory vstupují do těchto kauzálních vztahů a jak je ovlivňují. Tato práce s daty vedla k abstrahování hlavních témat a fenoménů, následně vyložených ve vytvořené teorii.

K prezentaci výsledků výzkumu byla využita technika vyložení karet, při níž badatel uspořádává kategorie a podkategorie do dějové linky, převypráví tak obsah vytvořených kategorií a podkategorií. Není ovšem nutné uvést všechny kategorie či podkategorie. Je však důležité, aby mezi užitými kódy byla vzájemná souvislost (Šed'ová, 2007, s. 226).

2.3 Výsledky výzkumu

Dále v textu jsou uvedeny zjištěné výsledky výzkumu. Nejprve je podána charakteristika výzkumného souboru. Následně jsou prezentovány dílčí výsledky, tj. vytvořené kategorie, paradigmatický model a schéma vytvořené teorie. Samotná teorie je též vyložena slovně.

2.3.1 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvořilo pět komunikačních partnerů (KP). Popis výzkumného souboru je podán v tabulce 2.

Tabulka 2 Charakteristika výzkumného souboru

Komunikační partner	Pohlaví	Věk	Vzdělání	Zaměstnání	Děti
KP1	žena	51 let	základní	dělnice	3 děti
KP2	muž	34 let	základní	dělník	2 děti
KP3	žena	72 let	základní	důchodce	4 děti
KP4	žena	39 let	základní	sezónně	2 děti
KP5	žena	46 let	základní	v domácnosti	7 dětí

Zdroj: autorka práce

Jak je z tabulky 2 zřejmé, ve výzkumném souboru byl pouze jeden muž, který zároveň představuje nejmladšího komunikačního partnera (KP2). Všichni komunikační partneři mají pouze základní vzdělání. Většina z nich pracuje, s výjimkou KP4, která vykonává

práci pouze sezónně (jako zahradnice v obci) a KP5, která pečuje o nejmladší děti a je v domácnosti. Komunikační partnerka KP3 je již ve starobním důchodu a zároveň je nejstarší osobou ve výzkumném souboru (72 let).

Dále v textu jsou užívány zkratky pro označení konkrétního komunikačního partnera, které jsou uvedeny v tabulce 2.

2.3.2 Schematické vyložení výsledků

V rámci úvodního kódování byly vytvořeny dvě kategorie označené jako Specifika romské rodiny a Specifika sociálně vyloučené lokality. Každá z těchto kategorií je dále tvořena dílčími podkategoriemi. Jejich obsah je uveden v tabulkách 3-4.

Tabulka 3 Kategorie č. 1

Specifika romské rodiny		
Podkategorie	Vlastnosti	Dimenze
Způsob života	Řád v životě	Značný-nízký
	Potřeba zaměstnání	Výrazná-slabá
	Potřeba financí	Silná
Hodnoty romské rodiny	Děti jako budoucnost i přítomnost	Významné
	Význam rodiny pro Roma	Zásadní
	Mít se dobře	Velmi důležité-důležité
Přístup ke zdrojům	Vzdělání Romů	Potřebné-méně potřebné
	Absence orientace ve vnějším světě	Omezující-neomezující
	Význam pomoci sociálního pracovníka	Velký-malý

Zdroj: autorka práce

První kategorie je tvořena třemi podkategoriemi. Ke specifikům romské rodiny byl přiřazen Způsob života, Hodnoty romské rodiny a Přístup ke zdrojům. Zdroje značí informace, účast na trhu práce, přístup ke vzdělání apod. U každé z podkategorií byly dále určeny jejich vlastnosti, blíže rozvíjející obsah těchto podkategorií dle získaných dat. Dimenze charakterizují tyto vlastnosti.

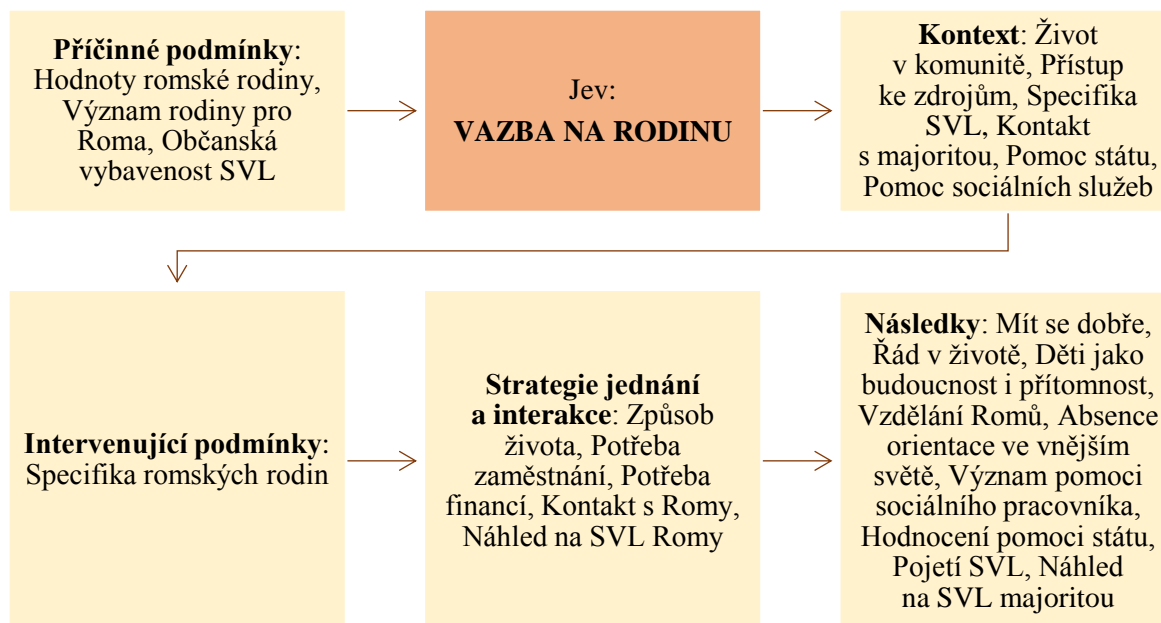
Tabulka 4 Kategorie č. 2

Specifika sociálně vyloučené lokality		
Podkategorie	Vlastnosti	Dimenze
Život v komunitě	Kontakt s Romy	Četný-méně četný
	Kontakt s majoritou	Větší-menší
	Vazba na rodinu	Silná
	Občanská vybavenost SVL	Nedostatečná-nízká
Pomoc státu	Hodnocení pomoci státu	Informované-neinformované
	Pomoc sociálních služeb	Využívaná-nevyužívaná
Pojetí sociálně vyloučené lokality	Náhled na SVL majoritou	Generalizovaný-selektivní
	Náhled na SVL Romy	Odmítavý-přijímající

Zdroj: autorka práce

Kategorie č. 2, tedy Specifika sociálně vyloučené lokality, obsahuje podkategorie Život v komunitě, Pomoc státu a Pojetí sociálně vyloučené lokality. Vzhledem k tomu, že byly vytvořeny pouze dvě kategorie, do paradigmatického modelu, uvedeného na obrázku 1, byly zařazeny i identifikované vlastnosti podkategorií, a to z důvodu detailnějšího vyložení vzájemné kauzality mezi určenými proměnnými.

Obrázek 1 Paradigmatický model

Zdroj: autorka práce

Jako hlavní jev byla určena Vazba na rodinu. Pokud se zabýváme specifiky romských rodin, rodina představuje pro romskou rodinu jednu ze základních hodnot a jak bude dále

v textu uvedeno, obsah tohoto pojmu je v praxi Romy pojímán značně odlišně, než je běžné u rodin majoritní společnosti. K tomu, že je vazba na rodinu pro Roma klíčová, přispívají hodnoty romské rodiny, význam rodiny pro Roma, v kontextu zkoumaného jevu se jedná i o občanskou vybavenost sociálně vyloučených lokalit. Ta je většinou velmi nízká a vede k většímu přimknutí Roma k rodině či semknutí rodiny.

Kontext je podle Strausse a Corbinové (1999) soubor vlastností, které přináležejí k jevu a které zároveň vytváří podmínky pro určité jednání. Intervenující podmínky představují podle autorů širší kontext, který může být konkrétní situaci více či méně vzdálen (jedná se např. o kulturu, socioekonomický status apod.) a který též ovlivňuje způsob jednání.

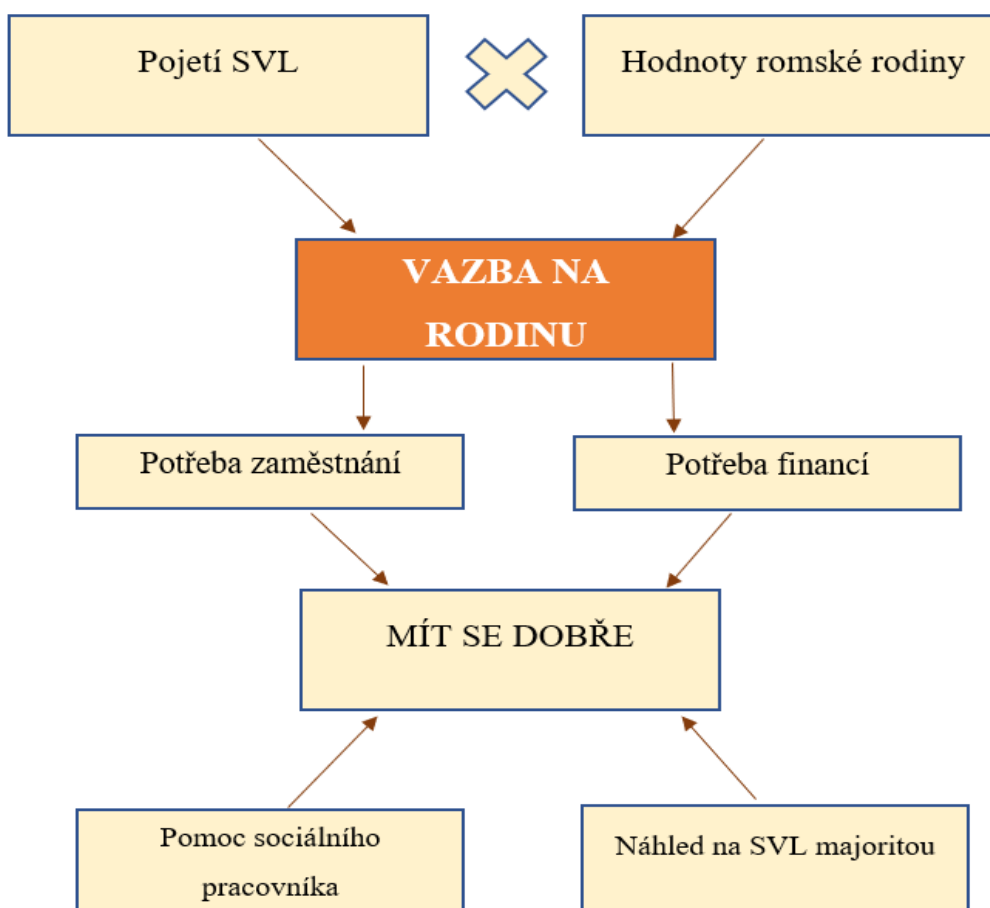
Ke kontextu byl přiřazen život v komunitě, přístup ke zdrojům, specifika sociálně vyloučených lokalit, kontakt s majoritou, pomoc státu a pomoc sociálních služeb. Tyto proměnné výrazně ovlivňují daný jev, tedy vazbu na rodinu. Vnější podmínky, v nichž romské rodiny v sociálně vyloučených lokalitách žijí, vedou k potřebě určitého zakotvení, získání prostoru, v němž je bezpečno a vše relativně známo, což představuje rodina.

Vazba na rodinu následně ovlivňuje způsob života romské rodiny v sociálně vyloučené lokalitě, s čímž souvisí i potřeba zaměstnání a potřeba financí a kontakt romské rodiny s dalšími Romy, ať již v rámci sociálně vyloučené lokality či mimo ni. Zároveň přimknutí k rodině (vazba na rodinu) ovlivňuje to, jak Romové nahlízejí na sociálně vyloučenou lokalitu, kdy je tento přístup ovlivněn hodnotami a potřebami romské rodiny.

Tím, že je pro romskou rodinu či Romy obecně důležitá vazba na rodinu, je determinován způsob života, ve smyslu priorit či životní orientace, ale též nahlížení na vnější prostředí z pevné pozice v rodině. Romská rodina a její členové se chtějí mít dobře, k čemuž přispívá např. možnost pracovat či finanční prostředky. Rodina také určuje řád v životě a její směřování, které je soustředěno především na blaho dětí, ať již v přítomnosti nebo v budoucnosti. Rodina chce přežít a žít dobře, s čímž souvisí problematika vzdělání Romů. Dále v textu bude vysvětleno, jaký význam vzdělání pro oslovené Romy má a v čem spočívá přístup ke vzdělávání. Úzká a až jednostranná orientace na rodinu vede k absenci orientace ve vnějším světě, kterou pomáhají zvyšovat sociální pracovníci, tedy vazba na rodinu určuje i význam pomoci sociálního pracovníka. Zde je rozlišena pomoc státu a pomoc sociálních služeb, byť sociální služby přináležejí k pomoci státu – nicméně komunikační partneři tuto spojitost nevnímali. Celkově přístup Romů k rodině ovlivňuje pojetí sociálně vyloučené lokality a náhled na ni ze strany majoritní společnosti.

Na základě tohoto uspořádání již bylo možné snáze určit, jaké kódy jsou pro teorii reflektující zkoumané téma klíčové. Jak je patrné z obrázku 1, který zachycuje vytvořenou teorii, hlavním tématem byl jev identifikovaný v paradigmatickém modelu, tj. Vazba na rodinu. I když je tato vazba na rodinu ovlivněna více faktory, ve formulované teorii, která se snaží vysvětlit specifika romských rodin žijících v sociálně vyloučené lokalitě, je zdůrazněn zejména samotný koncept sociálně vyloučených lokalit a též hodnoty romské rodiny, tedy vazba na rodinu v tomto prostředí je určeně primárně jak místem, tak i vnitřními faktory členů rodiny, které zastupuje kód Hodnoty romské rodiny. Jestliže je rodina pro Romy v sociálně vyloučené lokalitě klíčová, je též kladen důraz na to, aby se rodina a její členové měli dobře. To nelze dle komunikačních partnerů bez financí, byť ty nejsou některými vnímány jako nejvýznamnější, přičemž oslovení Romové si uvědomují, že zdrojem financí je zaměstnání. „Mít se dobře“ je tedy spojeno s těmito prvky.

Obrázek 2 Vytvořená teorie

Zdroj: autorka práce

Mnozí komunikační partneři mají velmi dobrou zkušenost s pomocí sociálních pracovníků, bez nichž by jejich životní situace byla nezdědka mnohem více nepříznivá. Aby se romská

rodina žijící v sociálně vyloučené lokalitě měla dobře, je většinou nutná pomoc zvenčí, v podobě sociálního pracovníka, ovšem ne vše je zcela v kompetenci romské rodiny. Blaho romské rodiny v sociálně vyloučené lokalitě se odvíjí také od toho, jak většinová společnost k těmto místům a jejich obyvatelům přistupuje.

Toto stručné vyložení výsledků výzkumu je v následujícím textu detailněji vysvětleno, a to i s využitím vybraných přímých výroků komunikačních partnerů.

2.3.3 Slovní vyložení výsledků

Vyložení výše uvedené teorie je strukturováno nadpisy, které představují in vivo kódy, tedy jedná se o přímé výroky komunikačních partnerů.

Ráno vstaneme...

Každodenní život v sociálně vyloučené lokalitě se podle komunikačních partnerů nijak výrazně neliší od běžného života majoritní společnosti, probíhá „normálně“ (KP2), „stereotypně“ (KP4). Pokud mají komunikační partneři děti, vypraví je do školy, oni sami jdou do zaměstnání, jestliže zaměstnání nemají, uklízejí, vaří apod.

Když se rodina následně sejde odpoledne doma, často tráví čas společně, ať již při plnění základních povinností (vaření, domácí školní příprava dětí) či při povídání, k němuž se může sejít i širší rodina (KP2: „*Nebo se švagrem a jeho rodinou se navštěvujeme.*“), sledováním televize atd.

Rodiny v sociálně vyloučené lokalitě jsou různé. I když se některé navštěvují, nejsou si zcela rovny, a to zejména z hlediska ekonomického. Od toho se odvíjí také kvalita života, včetně toho, zda si mohou Romové dovolit investovat do vzdělávání svých dětí, jezdit na výlety nebo jen zajistit běžné denní potřeby. Komunikační partnerka KP5 má sedm dětí, s jejich otcem nebydlí a ten jí vypomáhá pouze příležitostně. Je odkázána na sociální dávky a každý den se odvíjí od toho, jakými financemi aktuálně disponuje: „*Taky mám dost problémy se sociálkou, každý měsíc chodí v různý termín a nikdy nevím kolik, takže se to pak těžko plánuje všechno... nikdy nevíte, kolik vám přijde peněz, posílají ty šeky v různé dny, nikdy nevíte, jestli to přijde desátého nebo až dvacátého pátého. A ty stravenky k tomu, to pak musíte počítat a tahat to s sebou a lidi se na vás v obchodě dívají blbě, něco za to nejde koupit, to je pěkně na nic.*“

Někteří komunikační partneři přiznávali závist vůči těm, kteří mají více peněz, např. proto, že jsou pěstouni, konkrétně příbuzenští pěstouni. „Vím, že to nedělají kvůli penězům, starají se o svoje vnoučata takhle, ale těch peněz je za to dost, to jo... My jsme chtěli s manželkou adoptovat nějaké dítě romské, chtěli jsme dát ještě někomu lásku, nechtěli jsme žádné peníze za to. Ale strašně trvalo, jak nás zkoumali, a nakonec nám tu adopci, nebo i tu péči zamítli. To nás hodně mrzí. Před deseti lety nám zemřel syn a doma zůstala už jen dcerka, tak jsme se chtěli ještě o nějaké děti starat. Kdyby byli sourozenci, vzali bychom třeba i dva, aby je nemuseli rozdělit. Ale prý jsme nevyhověli těm podmínkám.“ (KP2).

V rámci vedení rozhovorů nastalo i srovnávání komunikačních partnerů s olašskými Romy, kteří vyvolávají v některých komunikačních partnerech strach a kteří dle nich představují zcela specifickou skupinu Romů: „Oni říkají o nás, že jsme horší Romové a oni jsou lepší Romové. Ti Olaši. A víte proč? Protože neumíme tak krást jako oni. On chlap sedí doma a pošlou manželku, ať jde krást. Ale my toto neumíme. Já bych se bála, že to jde na mě vidět... Oni jsou obsypaní zlatem, ale na to si nevydělali práci. Oni nepracujou. A my, když pracujeme, tak si to nemůžeme dovolit. My to nikdy v životě nebudeme mít, to, co oni.“ (KP1), „On už je něco „víc“, on musí mít víc. A oni nemají peněženky, oni nosí v ruličce s gumičkou peníze.“ (KP2).

Chtěli bychom bydlet v domečku

Od finančních možností se odvíjí realizace vlastních přání. Ta nejsou nijak vysoká a vztahují se opět k tomu, aby rodina mohla žít co nejvíce kvalitně, důraz je kladen na děti. Obecně však komunikační partneři vyjadřovali, ať již explicitně či spíše v náznacích, že by si přáli život v jiné prostředí, a to takovém, v němž by měli více možností a více svobody.

Dva komunikační partneři (KP1 a KP2) si přejí žít „v domečku“. Obývají byt v sociálně vyloučené lokalitě, jiné bydlení si však dosud nemohou dovolit, což uváděli všichni komunikační partneři. Bydlí v obecních bytech, které jsou malé a neudržované, je problematické žádat o opravy, na které mají nárok. Musí fungovat s tím, že jim není vyhověno, bydlení si opravují svépomocí.

Představa bydlení „v domečku“ je spojena s odchodem ze sociálně vyloučené lokality. Tento odchod však není snadný, zejména kvůli aktuální situaci: „Libilo by se nám žít v domě, a ne v bytě. Ale teď tu máme práci, tak tu zůstaneme. A taky kvůli rodině. Bydlíme

ve státním bytě, nemá to soukromník, tak to jsme rádi, že nás z ničeho nic nikdo nevystěhuje. To jsme už zažili.“, u KP3 jsou důvody setrvání v lokalitě spojené s její vazbou na rodinu – KP3 má již 72 let, manžel jí zemřel, žije u dětí a v místě se narodila a po celý život žila. Komunita a život v ní se však značně za tu dobu proměnil: byly větší možnosti běžného vyžití („Kdysi byly zábavy, Nový rok se dělal, všude jsme chodili.“, dodržovány byly i určité mantinely a hranice slušného chování, zejména ze strany mladší generace z majoritní společnosti: „Ale ti mladí grázli, sprostě mluví, ještě plivnou a jdou.“, „Když mi bylo osmnáct, chodili jsme na zábavy MDŽ, na plesy a bylo to fajn, tancovali jsme s našima, s Čechama. Ale teď už ne.“ (KP1).

Komunikační partneři se adaptovali na podmínky života v sociálně vyloučené lokalitě. Nejsou s nimi spokojeni, ovšem nemají dojem, že by odchodem na jiné místo více získali. Pokud mají v současné době zaměstnání, jsou za něj rádi a tato skutečnost je důvodem, proč odejít nechtějí. Nemají ani pocit, že by je někdy jinde čekalo jiné zacházení ze strany okolí, mají špatné zkušenosti s jednáním s úředníky ve velkém městě apod. (KP5: „Všude je to o dost dražší a jsou tam degeši.² Navíc děcka tu chodí do školy, jsou tu dobří sousedi, rozumíme si.“). Život v daném místě již představuje určitou jistotu, zvyk. Naučili se v tom prostředí fungovat tak, aby zažívali co nejméně obtíží: „Na zábavy chodíme radši jen na ty Romské, nechceme se dostat do žádných problémů.“ (KP2), „Nechceme se zapojovat do problémů a nějakých konfliktů s bílými, takže radši ani nechodíme nikam na pivo nebo tak do hospody.“ (KP2), „Dřív tu byly problémy, bo tu byli ti feťáci a dost lidí tu neplatilo byt. Dělalí bordel a tak. Ale podařilo se nám je společně dostat pryč a místo nich tu dobré sousedy a teď je to super. Jinak nám je tu dobře, bo tu nic není, je to taká vesnice. Do obchodu a k doktorovi jezdí tramvaj, to je kousek, děcka do školy vozí autobus školní. To je lepší, než kdyby tu byly obchody a tak, bo by tu zas bylo moc lidí a kravál.“ (KP5).

To jsem děkovala i Pánu Bohu, že konečně oba s manželem pracujeme

Možnost kvalitního života se odvíjí od financí a života v sociálně vyloučené lokalitě. Zaměstnání vnímají všichni komunikační partneři jako velmi důležité a cenné, a to nejen proto, že je zdrojem financí (a tedy i vstupenkou k lepšímu životu – KP1: „Koupí si to, co chtějí. To my už třeba ne... Mrzí mě, když mi řekne dcera, že by něco moc chtěla a já vím,

² Degeš znamená podle Pivoně (2009) rituální nečistotu. Degeš může být jedinec již svojí podstatou, ale i tím, jak se chová, tedy zda dodržuje předepsaná tabu apod. (nejíst určitá jídla atd.). Rituální nečistota je vnímána jako nakažlivá, lze ji získat v kontaktu s osobou, která je degeš.

ž to nemůže mít. Proto i když jsem nemocná, mám jen jednu ledvinu, jsem šla do práce, abych mohla svoji dceři udělat radost, protože zadarmo dneska nic není.“), ale též že získat ji nebylo a není pro většinu oslovených Romů snadné: *„Ted' jsem ráda, že mám práci a doufám, že v ní vydržím. Měla jsem zdravotní problémy, mám částečný invalidní důchod, ale to na život nestačí, tak jsem hledala práci, ale tady je těžké si něco najít.“* (KP1), *„Ted' jsem hlavně rád, že mám práci. Z minulé práce mě vyhodili, byl jsem dlouho na nemocenské. Měl jsem hodně zdravotních problémů, pořád se to vracelo. Snad už to teď bude dobré. Hlavně jsem rád, že nemusím do práce dojíždět, je to v místě. Takže jsem spokojený a doufám, že to tak vydrží. Když jsme s manželkou nemohli sehnat práci, přemýšleli jsme, že bychom se vrátili do Anglie, kde jsme žili několik let, vrátili jsme se sem kvůli rodičům. Ale teď už je práce, tak je dobře.“* (KP2).

Komunikační partneři chtějí pracovat a jsou zvyklí pracovat. Mají pouze základní vzdělání, nezřídka kvůli nízké ekonomické úrovni rodiny jejich rodičů (KP2: *„Já jsem se chtěl vyučit, ale moje mamka na to neměla. Měla ještě mladší sourozence a z finančních důvodů to nešlo.“*). Uvědomují si důležitost vzdělání a chtějí, aby jejich děti měli v tomto ohledu lepší podmínky, které jsou spojeny např. se získáním vyučení. Ani tato úroveň vzdělání však není pro všechny zcela jednoduše dosažitelná, často chybějí finanční prostředky i na běžné školní pomůcky, výlet s dětmi apod.

Jak však většinou oslovení komunikační partneři uváděli, jejich přístup k životu a zaměstnání není společný všem. Liší se např. u olašských Romů, kteří nevnímají docházku do zaměstnání jako jev vysoké hodnoty, mnozí Romové, kteří s nimi v lokalitě žijí, propadli závislosti na drogách, ovšem jak doplňovali, tato skutečnost se týká Čechů i Vietnamců.

Abychom byli zdraví a měli se rádi

Co se týče hodnot komunikačních partnerů, k nejvýznamnějším patří rodina a zdraví. I když jsou finance důležité, neznamenají všechno: *„Abychom byli zdraví a měli se rádi. Nic víc nepotřebujeme. Moje mamka vždycky říkala: „Ále, kašlem na peníze, hlavně že se máme rádi a že jsme zdraví“. A je to pravda.“* (KP4), *„Tak hlavně zdraví. Naše dcera ať je šťastná, vnoučata. Hlavně aby byl harmonický ten život. Krásný. Abysme se měli všichni rádi, jeden druhého pochopili – jestli je to vnučka, dcera, babina.“* (KP1).

Důraz na rodinu byl z rozhovorů s komunikačními partnery patrný, přičemž rodina nabývá v pojetí oslovených Romů odlišného významu, než je tomu u majoritní společnosti. K rodině jsou řazeni prarodiče, vnoučata, sourozenci, bratřenci a sestřenice a společně vytvářejí bezpečné zázemí, které komunikační partneři příliš neopouštějí.

Vazby mezi členy rodiny navíc nezanikají ani smrtí: „*Já jsem tady vyrostla, na hřbitově tady máme celou rodinu, a to je pro mě taková ta brzda, co mi nedovolí to tady všechno opustit. Spíš ta vztahová vazba mě tu drží. Není to o penězích. Citová vazba. Ne k městu, ale k tomu bytu, k tomu místu. Tady mi umřela maminka, vedle bydlela babička s dědou, oni tady taky zemřeli. Kdybych se odstěhovala, tak brácha by tady zůstal sám. My jsme se tehdy v roce osmdesát devět přistěhovali z té vesnice přímo do tohoto bytu a tady v tom bytě jedna plus jedna jsme vyrostli. A brácha jenom přešel do jiného vchodu. Bydlel s rodinou na jiné ulici, ale když bylo pořád potřeba pomáhat s maminkou, protože jsem ji sama fyzicky nezvládala, přistěhoval se sem, do vedlejšího bytu. Topení tady není, topíme si elektrickým přímotopem a většinu oprav si taky děláme sami. I když by to tak nemělo být, je to státní byt, my jsme tu v nájmu. Když o něco požádáme, tak všichni naslibují, ale pak čekáme tři roky... tak si to děláme sami.*“ (KP4). Jak je z tohoto výroku zřejmé, na rodinu se mohou komunikační partneři spolehnout, což přispívá i k většímu přimknutí k ní.

Rádi se scházíme s ostatními

Komunikační partneři zmiňovali, že i když mají kontakt s nejbližším okolím, žijí izolovaně, resp. v rámci své rodiny, případně se stýkají s několika známými, které znají již mnoho let, většinou od dětství (KP4: „*Ani ti Romové nás tady nechtěli moc přijmout, oni tady byli svoje skupinka a my jsme byli cizí. To nebylo jak dneska, že se tu každý stěhuje, jak se mu zachce, páté přes deváté. Podnájmy a takové věci, to neexistovalo. Byl problém se mezi ně dostat, začlenit. My jsme vyrůstali jinak a oni jinak. A oni to věděli. Oni to dodneška ví, že jsme jiní. Bylo to takové zvláštní. Byli jsme jinak vychovaní.*“). Na tyto osoby se lze spolehnout, komunikační partneři vědí, co od nich mohou očekávat, což nemohou tvrdit o příslušnících majoritní společnosti: i ti, kteří tyto komunikační partnery znají od dětských let, k nim nezřídka zaujímají negativní postoj. V komunitě navíc žijí i Romové, kteří nevyznávají pořádaný život, a těm se raději vyhýbají.

Možný stereotypní obraz o sociálně vyloučené lokalitě, v níž žijí všichni Romové pospolu a čas tráví společně, zde nebyl naplněn, což je ovšem dáno tím, že je každá sociálně

vyloučená lokalita jiná. V případě výzkumného souboru se může jednat i o několik málo domů, označených ovšem jako sociálně vyloučená lokalita.

Důležité je též, jaké zázemí k trávení volného času komunikační partneři mají. Pokud nemají zejména děti možnost vhodného vybití, schází se např. na náměstí, kde vzbuzují nevoli místních obyvatel, navíc tento způsob trávení volného času je vnímán jako rizikový. Podmínky života v sociálně vyloučené lokalitě vedou u těchto komunikačních partnerů k ještě další segregaci, izolaci, a to uvnitř samotné sociálně vyloučené lokality.

Tato situace je pro oslovené Romy velmi nepříjemná, neboť je v rozporu s tím, jaký způsob života upřednostňují – tedy svobodné setkání s blízkými, možnost pobavit se, zatancovat si, zazpívat (KP1: „*Rádi si spolu s ostatními Romy, co tady žijeme (ve městě, přibližně 6000 obyvatel včetně místních částí, čistě město 3000 obyvatel), si občas rádi zatancujeme, zazpíváme, nemáme mezi sebou konflikty.*“). Snaží se tuto potřebu saturovat alespoň s těmi nejbližšími (KP1: „*Tak třeba v sobotu, když máme volno, máme uklizeno, uvařeno, vypráno, tak si venku sedneme na lavičku, dáme si kávu a přijdou třeba sousedé, Romové, se kterými se pravidelně stýkáme. Ale nikdy nás není velká skupina.*“), či návštěvou jiného města, zajímavých akcí, zejména romských: „*Je to důležité pro nás se scházet. Na romských akcích, třeba na zábavách nebo na Romfestě, kde nikdo neřekne „Hele vypadni“, nejsou žádné bitky, a to se mi na tom líbilo, tak jsem říkala, že pojedem i letos. Měla jsem strach, nikdy jsem nebyla na takové velké akci, kde by se sešlo tolik Romů, bylo nás tam prý tři a půl tisíce. Byli tam i Olaši, tak jsem měla strach. Ale bylo to perfektní, slušné, paráda.*“ (KP1), „*Bratr loni vzal naše děti na Romfest v Novém Jičíně, byl tam Jan Bendig, jejich idol, tak tam musely být. Ale letos už asi ne, protože už tam není nikdo, kdo by je zajímal.*“ (KP4).

Ty černá hubo, cigáne...

Důvodem k tomu, že oslovení Romové mnohdy takřka raději nevycházejí z domu, je též negativní postoj velké části blízkého sociálního okolí vůči Romům, který se vyznačuje stereotypy, předsudky, rasismem, hostilitou, popisována byla agrese pouze verbální, ovšem od malých dětí. Tato skutečnost je navíc např. komunikačním partnerem KP2 vnímána jako značně alarmující, neboť absentuje úcta ke stáří, která je pro Romy mnohem více charakteristická než pro příslušníky majoritní společnosti: „*Jinak jsme tu byli třeba loni na Den města. Zůstali jsme tam se švagrem a nějakýma klukama už jako poslední, popili*

jsme, bylo to moc fajn. Ale až jsme odcházeli, tak jeden mladý kluk nám sprostě nadal. To neměl dělat. Já bych si na staršího chlapa nikdy v životě nedovolil. Co oni si teď dovolí. Tak mě hodně naštvál." (KP2).

Jak uváděla KP1: *„Je to sice tady docela klidné město, kde žiju od malička, ale vždycky se najde někdo, kdo když se třeba napije, tak má poznámky jako „ty černá hubo, cigáne“.“* I když komunikační partneři v daném městě, které je např. velmi malé, vyrostli, stejně nejsou přijímáni, je od nich majoritní společností většinou udržován odstup, *„není to ono“* (KP1).

Komunikační partneři si však uvědomují, nebo alespoň takto soudí, že odchod z daného místa by změnu patrně nepřinesl: *„Nevím, kam půjdu, nikde mě s tolika děckama nechtějí, navíc nikde nechcou cigány.“* (KP5).

My jsme cigáni – Romové, ale my jsme vychovaní jako Češi

Jak již byla uváděno, všichni oslovení partneři žijí běžným životem, tedy mají rodiny, starají se o své děti (KP4: *„Společně s rodinou a přáteli v létě opékáme, děcka mají bazén na zahradě, nebo chodíme do parku, koloběžky, kola, skateboardy, kolečkové brusle... at se děcka vyřádí. Chodíme na koupaliště každý den, nebo jedeme do ***, do ZOO, do 5D kina nebo přímo do kina, tam vezeme ty větší, na poutě chodíme, na kolotoče. Nebo když jsou takové ty městské akce, tak tam všude jdeme – Pohádková cesta pro děti a tak.“*), pokud mají možnost, chodí do zaměstnání.

Považují se sice za Romy, ale uváděli, že i předchozí generace žily obdobně jako majoritní společnost, ve smyslu dodržování sociálních norem (KP3: *„Víte, my jsme takoví cigáni jako Češi. My nejsme jak ti, co kradou, dělají podvody. My jsme tady 70 let a všichni z naší rodiny pracovali. Moji rodiče tady přišli po válce za prací. Prve jsme tu přijeli my a pak celá rodina. My jsme tady všichni rodina.“*, KP4: *„Žili jsme tady s prarodičema a s rodičema, přistěhovali jsme se sem ze statku, naše rodina, to byli zemědělci. Všichni, co tady ve městě žijí, jsou cizí a my jsme samostatná jedna rodina.“*). Považují za důležité vzdělání svých dětí, chtějí, aby se jednou měly lépe než oni.

Takto na ně ale okolí nepohlíží, setkávají se s odmítáním, což je nejzřetelnější při hledání zaměstnání: *„Tak já jsem loni dělala stejně jako letos zahradníka, ale to je sezónní práce. Přes zimu nic. Takže jsem obešla tady ve městě všechny továrny, všechny obchody, všechno, udělala jsem si zdravotní průkaz, výpis z rejstříku trestů, všechno... a stejně mě*

nikam do práce nevzali. Až zase na jaře mě město vzalo jako toho zahradníka... V jedné fabrice mě nevzali proto, že jsem malá a drobná a dělá se tam s velkými stroji a že ví, že bych nezvládla obsluhu toho stroje. Že na to zkrátka fyzicky nemám, tak se mi to snažil vysvětlit a asi má pravdu. Jinde mi řekli, že nemám praxi s výrobními stroji, tak jsem se ptala, kde ji teda získám, když mě nikde nevezmou... Takže nevěděli, co na to říct. A pak jsem měla nastoupit jako prodavačka do supermarketu, už jsem měla všechno vyřešené, ale pak se tam nějak prohodilo vedení a smlouvy se asi ztratily, nebo co, a nakonec tam vzali někoho jiného.“ (KP4).

Někteří komunikační partneři ani příliš neznají romštinu, v rodině, v níž vyrůstali, se hovořilo pouze česky, nedodržovaly se romské zvyky, naopak uznávány byly tradice a zvyky české. I přesto však jejich etnický původ či barva pleti je důvodem, proč žijí izolovaně, a to tedy nejen v rámci většinové společnosti, ale i v rámci samotné sociálně vyloučené lokality.

Chybí mi tady toho hodně...

Život v tomto prostředí neskýtá mnoho možností volnočasových aktivit, což je problematické zejména u dětí: „Třebas chcete jít do letního kina – není. Chcete jít na koupaliště – není. Musíte jezdit do vedlejšího města, nebo někde jinde. A taky – když přijдете někam na koupaliště, tak na vás koukají, že tam přijde Rom. Připadá mi to tak, že si říkají – nechodte do té vody, je tam cigán... Chybí tu hodně věcí. Kam chcete jít? Ve větších městech jsou restaurace se zahrádkou, kde si sednete, zapálíte si cigaretku... tady to není. Já, kdybych si s manželem chtěla někam zajít, tak se na nás tady dívají skrz prsty. Je tady jedna hospoda, kde bylo řečeno, že tam majitel „černé huby“ nechce. Tak tam kvůli tomu byla i rvačka. Není tady žádné posezení. Ani pro ty mladé. Oni se scházejí na náměstí, vlastně tam plivaj, tam házejí papírky, kouří, nechávají vajgle. Dneska je moderní mít ty bedny, reproduktory, co nosí s sebou děcka a hrajou na tom hudbu. A starším lidem to vadí, tak si na ně stěžují. Ale co mají ty děti dělat? Kdyby tady byl nějaký klub pro ty děti, kam by mohly chodit, hulákat, skákat, vyblbnout se. Tak to mi taky vadí. O dceru mám strach, když taky na to náměstí s nima chodí, aby se jí tam něco nestalo. Jezdí tam auta, může jet nějaký blázen, nebude dávat pozor, mobil u ucha a může být hned neštěstí. A nemusí to být moje holka, může to být i od někoho jiného.“ (KP1).

Navíc však často chybí běžná občanská vybavenost, i když tedy opět platí, že je každá sociálně vyloučená lokalita jiná: „Není tady kam zajít. Nic tu není. A v obchodech je draho.“ (KP3), „Není tady moc kam zajít, obchody tady sice jsou, supermarket a menší obchody, městský úřad, ale úřad práce je v jiném městě, takže musíme dost jezdit jinam. Lékaři tu jsou. Na zábavy chodíme radši jen na ty romské, nechceme se dostat do žádných problémů.“ (KP2), „Mně je to úplně jedno, hlavně pryč odsad'. Tady se každý s každým zná a je to takové stereotypní. Není tady ani kam jít. Když chcete s těma dětma někam jít, není kam. Tady není kino, není tu vůbec nic. Takže i kdybyste chtěla přes ten víkend někam si zajít, nemáte kam. A bez řidičáku? Jezdíte vlakem... nebo autobusem. Než tam dojedete, tak jste úplně unavená. Chtěla bych někde, kde budou mít děti větší vyžití. Takhle ztrácí čas chozením po venku od ničeho k ničemu, protože není kam.“ (KP4), „Jinak tu ještě za náma chodí aji jiní a dělají s náma tu komunitní práci, děláme akce pro děcka, teď bojujeme za to, aby nám to tady nezbourali a tak. Ale kdoví, jak to dopadne. To je zas dobré. Aji centrum nám tu udělali, tak se dá využít, když je nějaká akce nebo si mají děcka kde chodit na kroužky.“ (KP5), „Ale chybí tu třeba pro ty děti starší něco, jak je vedle ve městě třeba ten nízkoprah. To by bylo tady fajn.“ (KP1).

Určitě stát dostává nějaké dotace na Romy, ale tady žádná pomoc není

Pokud měli komunikační partneři zhodnotit pomoc ze strany státu, shodovali se v tom, že stát nepomáhá. Státem či pomocí byly myšleny finance investované do sociálně vyloučené lokality či obecně pomoc ve smyslu možnosti většího začlenění do společnosti či zajištění důstojného života, jaký spatřují u příslušníků většinové společnosti.

Komunikační partner KP3 uvedlo: „Manžel kdysi dělal ochranu veřejného pořádku, dokonce ho chtěli i na výbor, viděl do toho. A ptal se, kde jsou ty peníze, které město dostalo na Romy. A místo toho se opravovaly chodníky.“ Pokud by se situace měla změnit, pomoc by dle KP2 mohla přijít od romského politika, ovšem nikoliv českého: „Teď na Slovensku vyhrál jeden Rom volby do Evropského parlamentu, tak jsem zvědavý, co pro Romy udělá. Říkal, že ne jenom pro slovenské, ale i pro české Romy. Tak doufám, že to bude lepší jak tady ti politici, co jsou Romové. To stojí za nic. Každý hrabe do vlastní kapsy.“

Celkově lze konstatovat, že komunikační partneři neztrácejí potřebu a víru ve změnu, zároveň ji ale příliš neočekávají. Rezignovali, snaží se přežít, soustředí se na to, co mohou

sami ovlivnit, pomáhají si svépomocí. To však ale neznamená, že jsou spokojeni či že si danou situaci neuvědomují. Nicméně radost udělají i zdánlivé drobnosti nebo samozřejmosti, jako např. získání zaměstnání, a to dělnického místa, prospěch dítěte ve škole, možnost sejít se s rodinnými příslušníky nebo kamarády a společně si zazpívat. Komunikační partneři touží po tom, co vidí kolem sebe, tedy mít finanční prostředky na to, aby si koupili, co chtějí a potřebují, přičemž jejich požadavky neobnášejí drahá auta a luxusní byty, ale např. školní pomůcky, bydlení splňující hygienické podmínky, možnost jít si posedět do restaurace, zajít si na koupaliště či jen na výlet, wellness apod. Vnímají, že jsou pro ně tato přání nedostupná, tedy jen doufají a žijí řádně, neboť tento styl života je pro ně samozřejmostí. Toto smíření však vede k ještě většímu uzavírání se do svých mikrokomunit v rámci sociálně vyloučené lokality, neboť v nich alespoň nalézají podporu a možnost sdílet své radosti i starosti. Vnímají také, že bez vnější pomoci nemohou svoji situaci změnit.

Vždycky pomohly sociální pracovníce

Bylo zmiňováno, že pomoc sociálních služeb komunikační partneři znají, tuto pomoc využívají a jsou s ní velmi spokojeni. Tato situace zároveň reflektuje existující stav oprese v sociálně vyloučených lokalitách, v nichž je velmi vysoká absence přístupu ke zdrojům (informacím, vzdělání, zaměstnání apod.). Řešením je jednání konkrétních sociálních pracovníků, kteří pomáhají osloveným Romům dosáhnout toho, co potřebují či co je důležité pro možnou budoucí změnu. S těmito pracovníky komunikační partneři velmi ochotně kooperují, oceňují jejich pomoc, váží si jí a vnímají je jako prostředek, jak si zajistit alespoň některá práva či již zmíněný přístup ke zdrojům.

Komunikační partnerka KP5 uvedla: „*Jinak tu za mnou chodí Lukáš (terénní sociální pracovník, pozn. autorky práce), a to on se zase stará. Pomůže mi všechno vyřídit, bo toho je tolik, co všude chtějí, že v tom se nikdo nevyzná. Jenom on.*“

Dle komunikační partnerky KP1 je velmi cenná pomoc s dětmi: „*Ano, pomáhala nám sociální pracovníce ze služby pro rodiny, pomohli mi s dcerou, nešlo nám to společně s učením, nevěděla jsem, jak na to, a to mi pomohla, vysvětlila. Dala mi hodně dobrých rad, když jsem potřebovala něco, nebo i při hledání práce. Nebo na městském úřadě sociální pracovníce mi taky hodněkrát pomohly, když jsme potřebovali napsat nějakou žádost nebo tak.*“, což uváděla i KP3: „*Máme velice dobré zkušenosti s charitou, ti nám*

hodně pomohli s maminkou. Potom využíváme službu pro rodiny s dětmi a děcka chodí do toho nízkoprahového zařízení. Já jsem celkem spokojená.“ Ovšem zkušenost se sociálními pracovníky není vždy kladná a např. ve větších městech či na úřadu práce nebývá dle některých komunikačních partnerů běžná vstřícnost vůči Romům.

Rodina. Děcka. To je důležité

O Romech se soudí, že žijí v přítomnosti. Z analýzy rozhovorů však vyplynulo, že toto nelze zcela jednoznačně tvrdit. Adaptace, mající až podobu rezignace na život v sociálně vyloučené lokalitě, se sice vyznačuje zaměřeností na přítomnost, což může být dáno podmínkami života Romů v tomto místě nebo obecně v české společnosti, která vykazuje zřetelné prvky oprese vůči Romům. Sami komunikační partneři nevnímají, že odstěhování jejich situaci změní. Pokud získají zaměstnání, váží si jej a tato skutečnost je ještě více upoutává k místu, spíše však opět k jejich nejbližší rodině.

Progres rodiny je možný především prostřednictvím dětí, které zároveň představují výhled do budoucnosti. Svůj život oslovení Romové žijí tak, aby zajistili co nejlepší zázemí a startovní podmínky pro své děti. Všichni komunikační partneři přijali předpoklad, že vzdělání je důležité pro úspěšný budoucí život, a snaží se tedy žít tak, aby se jednou jejich děti měly lépe. To tedy nesvědčí pouze o zaměřenosti na přítomnost. Budoucnost je však spojena s dětmi oslovených Romů: *„Pro mě je důležité, aby děcka měly aspoň ten učňák, ať se mají lépe než já, ať můžou jít do roboty a mají se dobře. Tady se docela daří, ale víte jak, děckám se moc nechce do učení, ale já jsem jim říkala, že musí. Ta nejstarší teď půjde na pekařku, ale těž to bude stát peněz. Ale to nám zase pomáhají tady z centra na ty stipendia, ať má na oblečení do pekárny, co bude potřebovat všechno a tak.“* (KP5).

2.4 Diskuse

V realizovaném výzkumu byla pozornost věnována romským rodinám, žijícím v sociálně vyloučených lokalitách. **První výzkumnou otázkou bylo zjišťováno, jaký dopad má prostředí a specifika vyloučených lokalit na každodenní život romské rodiny.**

Z analýzy rozhovorů vedených s pěti komunikačními partnery vyplynulo, že běžný život, ve smyslu plnění každodenních povinností (úklid, vaření, péče o děti apod.), není zasažen prostředím, v němž tito Romové žijí. Ovšem kvalita života je sociálně vyloučenou lokalitou determinována značně: Romům je nedostupných mnoho zdrojů, z nichž některé

jsou značně důležité (zaměstnání), jiné méně (počet obchodů, kino apod.), ovšem v součtu jsou Romové výrazně omezeni v zajišťování svých potřeb i zájmů. I v rámci této lokality dochází k další segregaci a izolaci Romů, neboť v sociálně vyloučených lokalitách žijí lidé různí, s různě zastoupenou mírou sociálně-patologických jevů, což vede k obavám z možných konfliktů a většímu přimykání k vlastní rodině.

Data získaná z rozhovorů byla analyzována etnografickou metodou. Hlavním jevem ve vytvořené teorii je vazba na rodinu. Tato vazba pomáhá Romům v sociálně vyloučené lokalitě přežít, zároveň je tímto místem posilována. Prostředí sociálně vyloučené lokality vede tedy k určité izolaci oslovených komunikačních partnerů, zúžení sociální sítě, kterou tvoří pouze bezpečné a obohacující kontakty. Komunikační partneři se více soustředí na to, co je prospěšné a potřebné pro jejich rodinu. Jejich cílem je mít se dobře, a to ve smyslu zdraví a blaha dětí. Aby tomu tak bylo, potřebují pomoc zvenčí. Aktuálně využívají pomoc sociálních služeb, které napomáhají překonávat opresi, které komunikační partneři čelí – v praktické rovině se jedná o přístup na trh práce, pomoc se vzděláváním dětí apod.

Komunikační partneři hovořili o tom, že nemají v lokalitě takřka žádné volnočasové vyžití. Dospělí Romové reagují na tuto situaci určitou rezignací, tedy vzdávají se svých přání a potřeb, odkládají jejich uspokojení a jen příležitostně přistupují k bezpečnému trávení volného času, nezřídka mimo hranice sociálně vyloučené lokality. Mnohem závažnější je však situace u dětí, které se tím, že nemají možnost trávit svůj volný čas smysluplně a strukturovaně, ocitají ve značném riziku rozvoje sociálně-patologického chování. Jak komunikační partneři uváděli, v sociálně vyloučené lokalitě je hojně zastoupeno užívání drog, včetně matek s dětmi, a děti k nim mohou mít snazší přístup – scházejí se na volném prostranství (náměstí), kde se potkávají děti a mladiství z různých typů rodin, tedy i těch, v nichž jsou sociálně-patologické jevy zastoupeny i ve větší míře. Tato skutečnost navíc vede k posilování odmítání Romů ze strany majoritní společnosti, která tento způsob trávení volného času mládeže kritizuje. Jak však uváděla komunikační partnerka KP1, děti v sociálně vyloučené lokalitě nemají jinou možnost: nemohou jít do kina, na koupaliště, chybí hřiště či programy pro děti a mládež, včetně sociálních služeb, jakými jsou nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, což ovšem neplatí pro všechny sociálně vyloučené lokality, v nichž komunikační partneři žijí. Jak bylo výzkumem zjištěno, každá sociálně vyloučená lokalita je jiná (skladbou svých obyvatel, velikostí či podporou ze strany státu, ve smyslu sociální práce) a v některých je poměrně intenzivně pracováno

na tom, aby byla k dispozici nabídka volnočasových aktivit pro děti či byla rozsáhlejší občanská vybavenost.

Dalším specifíkem je přítomnost komunity: dle Gabala (2006 [online]) se běžně v souvislosti s obyvateli sociálně vyloučených romských lokalit hovoří o tzv. romských komunitách. Ty se však v sociálně vyloučených lokalitách vyskytují jenom v případě, že je daná skupina propojena příbuzenskými vazbami ve smyslu romských velkorodin. O komunitě hovořila pouze komunikační partnerka KP5, která zároveň uváděla, že je tato komunita aktivní a bojuje za svá práva a lepší kvalitu života. Ostatní komunikační partneři žijí v rámci lokality izolovaně, tedy je možné uvažovat i o tom, že přimknutí k rodině souvisí i s absencí rozvinuté širší sociální sítě, mající charakter komunity.

Z výsledků vztahujících se k první výzkumné otázce tedy vyplývá, že život v sociálně vyloučené lokalitě determinuje zejména kvalitu života, způsob trávení volného času, účast na společenském životě v lokalitě, možnost smysluplně trávit volný čas dětmi. To lze vnímat jako velmi rizikové z hlediska sociálně-patologických jevů.

Druhá výzkumná otázka zněla: **Jaký dopad má prostředí a specifika vyloučených lokalit na vztahy v romské rodině?** Bylo zmiňováno, že tyto vztahy jsou daným prostředím posilovány a dochází k určité závislosti na rodině, neboť pouze ta je vnímána jako bezpečný prostor.

Tato vazba na rodinu ovlivňuje i způsob života rodiny. Komunikační partneři se soustředí zejména na své děti, kterým se věnují (píší s nimi domácí úkoly, jezdí na výlety, pokud je možnost, povídají si, společně tráví čas, i když např. jen sledováním televize). Šišláková (2005) na základě výzkumu realizovaného na vzorku 17 komunikačních partnerů, konkrétně odborníků pracujících se sociálně vyloučenými Romy (romští asistenti,³ romští aktivisti, pedagogové, z nichž mnozí byli Romové) uvádí, že v romské rodině chybí řád, vedení dětí k autoritě, hranice ve výchově. Toto ovšem v realizovaném výzkumu nebylo potvrzeno. Každý běžný den má v rodinách oslovených Romů jasnou strukturu, která se nemění (resp. odlišné mohou být dny pracovní, kdy děti chodí do školy, a odlišné

³ Jedná se o oficiální termín, který byl užíván v prostředí českých škol, zejména škol ze speciálního segmentu, v němž byly romské děti velkou měrou vzdělávány. Romští asistenti pomáhali romským dětem překonat určité nedostatky plynoucí z jejich výchovy v romských rodinách (edukace v oblasti českého jazyka apod.), kdy byly romské děti považovány za děti pocházející ze sociálně znevýhodněného prostředí. Tito asistenti byli předchůdci dnešních asistentů pedagoga (Němec, Šimáčková-Laurenčíková, Hájková, 2014, s. 10-11). Tento termín v současné době odkazuje především k činnosti v sociálních službách, kdy romští asistenti působí v prostředí romských lokalit či komunit, s cílem podpořit jejich rozvoj, ve smyslu zabezpečení potřeb týkajících se volného času, kvality bydlení, účasti na společenských akcích apod. (MPSV, 2017 [online]).

víkendové dny, kdy např. KP4 jezdí, pokud jí možnosti dovolí, s dětmi na výlety, navštěvují akce v okolí apod.), vztahování se k dětem bylo popisováno jako běžné („*zahnat je všechny spat, ať ráno vstanou do školy*“ (KP5), KP4: „*ráno vstaneme, hygiena, děti jdou do školy – vypravují se samy, pak já jdu do práce (když pracuju). Když nepracuju, tak vstanu, musím pouklízet, pak se vaří oběd, pak přijdou děcka ze školy, dostanou oběd, pak jdou ven, pak je nějaké to učení, úkoly, pak do pyžama, umýt, vyčůrat a spát*“). Byli to naopak komunikační partneři, kteří si stěžovali na neúctu dětí majoritní společnosti vůči Romům vyššího věku (KP2: „*Ale až jsme odcházeli, tak jeden mladý kluk nám sprostě nadal. To neměl dělat. Já bych si na staršího chlapa nikdy v životě nedovolil. Co oni si teď dovolí. Tak mě hodně naštvál. Ale i Romové by se měli chovat slušně, to je stejně jak u bílých. V Čechách dělají ostudu nám, slušným Romům. Ale hodí nás do jednoho pytle.*“).

Z výzkumu zřetelně vyplývá jeden z nejdůležitějších závěrů, kterým je nutnost přistupovat k romským rodinám vždy individuálně. Pochopitelně výzkumný soubor není reprezentativní a je otázkou, zdali by vůbec bylo možné v případě Romů v sociálně vyloučených lokalitách takového vzorku dosáhnout. Každá rodina je jiná, neboť udržuje své rodové tradice, které se v různých romských rodech lišily a liší, podobně žila v odlišném prostředí a byla vždy méně ovlivněna sociálními normami majoritní společnosti. Je tedy pravděpodobné, že na jiném vzorku, který byl ovšem autorce práce nedostupný (např. Romové v sociálně vyloučených lokalitách, u nichž jsou ve větší míře zastoupeny sociálně-patologické jevy, jako např. drogová závislost, kriminalita, předluženost), by byly získány odlišné výsledky. To však dokládá naše tvrzení, že každá sociálně vyloučená lokalita, stejně jako každá romská rodina, je jiná. Pomoc těmto rodinám musí spočívat v individuální sociální práci, což bylo zohledněno i ve vytvořené teorii, kdy se ukazuje jako efektivní intenzivní práce terénního sociálního pracovníka s romskou rodinou, za současné změny přístupu majoritní společnosti k sociálně vyloučeným lokalitám. Tyto lokality nejsou sdružením osob, které vykazují větší míru sociální deviace. Např. rodina KP4 společně s bratrem tvoří samotnou sociálně vyloučenou lokalitu, kdy ovšem tito Romové jednají podobně jako lidé většinové společnosti – mají práci, nebo se jí alespoň snaží získat, a to i za cenu rekvalifikací, přijímání zaměstnání, které je aktuálně k dispozici, pečují o své děti, věnují se jim systematicky ve volném čase, vzdělávají je. To je v souladu s tvrzením Horváthové (2002), podle které se Romové od ostatních lidí liší ve skutečnosti jen málo. Příčina jejich odmítání pro zdánlivě

nepřekonatelné rozdíly spočívá v historii, nikoliv v Romech samotných. Lze tvrdit, že stěhování Romů do sociálně vyloučených lokalit či označení míst, kde žijí, jako sociálně vyloučená lokalita, nepřispívá k tomu, aby se dokázali Romové lépe začlenit do většinové společnosti. Podle Davidové (2001) platí, že jakmile se jedinec ocitne na obdobném místě, na kterém je nucen žít, je zcela přirozené, že se začne přizpůsobovat svým chováním většině skupiny, a to z důvodu neupozornění na vlastní osobu. Patrně jen málokdo by si přál žít na místě, kde chybí občanská vybavenost, bydlet v nuzných podmínkách, žít v okolí osob, které jsou konfliktní a nezříkají se i násilí. Takové sociálně vyloučené lokality jsou, je však otázkou, do jaké míry samotný charakter prostředí posiluje četnost a intenzitu sociálně-patologických jevů, navíc segregace Romů do těchto lokalit posiluje odmítání Romů, jak o tom referuje Horváthová (2002).

Život v sociálně vyloučené lokalitě představuje velkou společenskou stigmatizaci a pokud mají být Romové majoritní společností méně odmítání, je zapotřebí dát jim možnost využívat zdroje běžně přístupné majoritní společnosti (vzdělání, zaměstnání, účast na společenském životě) a podporovat je ve větší participaci na společenském životě většinové společnosti, pokud o ni mají zájem. Oslovení komunikační partneři o takový život rozhodně stojí – mají sny, které jsou pro velkou část většinové společnosti zcela běžnou žitou realitou: „*Ve větších městech jsou restaurace se zahrádkou, kde si sednete, zapálíte si cigaretu... tady to není. Já, kdybych si s manželem chtěla někam zajít, tak se na nás tady dívají skrz prsty... Byli jsme třeba za starší dcerou v jiném městě, tam jsme šli normálně do restaurace, dali jsme si pizzu, kafe, šli jsme na bazén, bylo to fajn.*“ (KP1). Oslovení komunikační partneři by si přáli žít "normálně", kdy normálností je to, co je "normální" i pro většinovou společnost. V sociálně vyloučené lokalitě "normální" život běžný není, což platí i pro život rodinný.

Pokud se vrátíme k zodpovězení druhé výzkumné otázky, tím, že se komunikační partneři více přimykají k rodině, je věnována pozornost rozvoji rodinným vztahům. Ovšem rodina žije v nepřirozeném prostředí, stává se rodinou uzavřenou, což dle Praška (2007) vede k tomu, že se rodina obtížně přizpůsobuje změnám (např. odchodu dětí z rodiny), děti z těchto rodin bývají více úzkostné, méně si věří, uzavřené před druhými, nejsou připraveny na kontakt s vnějším světem. Sami komunikační partneři přiznávali strach před některými obyvateli sociálně vyloučených lokalit či příslušníky majoritní společnosti a lze předpokládat, že tento postoj k druhým je předáván prostřednictvím zástupného učení dětem. Šišláková (2005) uvádí, že tento přístup může vést k pozdějšímu delikventnímu

jednáním romského adolescenta. Kladné působení sociálně vyloučené lokality, ve smyslu posilování četnosti a intenzity vzájemných rodinných vztahů, tak je jen zdánlivě výhodou.

Třetí výzkumná otázka zněla: Co obnáší adaptace romské rodiny na život v sociálně vyloučené lokalitě? Tato adaptace odpovídá strategii přežití. Oslovení Romové usilují o to, aby v rámci sociálně vyloučené lokality mohli žít tak, jak si přejí (mít zajištěné základní potřeby, moci si dovolit koupit něco navíc, jezdit s dětmi na výlety, zajít si na masáž). Zaměřují se tedy zejména na to, aby měli zaměstnání a mohli si dovolit to, co je pro ně důležité, zároveň si však většinou přejí z lokality odejít. Adaptace na její prostředí je tak pouze minimální, a to v tom smyslu, aby komunikační partneři nezavdávali příčiny druhým ke konfliktům či nebyli nuceni více se dostávat do kontaktu s dalšími obyvateli lokality, které neznají. Uzavírají se do bezpečného kruhu své širší rodiny, v níž žijí. V samotné lokalitě se příliš neangažují, nerozvíjejí vztahy ani s dalšími obyvateli, ani s lidmi mimo lokalitu, pokud je neznají.

Jedním z hlavních zájmů komunikačních partnerů je mít co nejvíce finančních prostředků. Jak uvádí Bednář (2004), peníze představují u Romů základní potřebu pro přežití, přičemž nedochází k jejich shromažďování, ale peníze slouží jako prostředek k dosažení pocitu životního naplnění. Takto také komunikační partneři k financím přistupují a spojují si je se zaměstnáním. Dle Gabala (2006 [online]) činí běžně míra nezaměstnanosti v sociálně vyloučených lokalitách 90-100 %. Komunikační partneři zmiňovali velké obtíže při získávání zaměstnání, kdy jsou ochotni přizpůsobit se, přijmout takřka jakoukoliv nabídku práce, ovšem není jim nabízena téměř žádná. Pokud je získáno stabilní zaměstnání, komunikační partneři si této skutečnosti považují natolik, že raději setrvávají v lokalitě, neboť v jiném prostředí by opět museli čelit opresi a nemuselo by se jim podařit zaměstnání najít.

U komunikačních partnerů byla patrná určitá rezignace. Nejsou spokojeni s tím, jak žijí, chtějí žít lépe, ale k tomu potřebují finanční prostředky. Ty jsou vázány – s výjimkou KP5, která jako matka sedmi dětí pobírá sociální dávky – na zaměstnání. Pokud zaměstnání komunikační partneři nemají, jen stěží mohou svoji situaci změnit. Rezignace není úplná, nedochází k rezignaci na to, co Romové mají rádi a co je pro ně důležité a přináleží k romské identitě (zpěv, tanec, pozornost věnovaná dětem, důraz na rodinné vazby apod.), ovšem to je realizováno pouze v rámci rodiny. Komunikační partneři se tedy spíše straní ostatním obyvatelům sociálně vyloučené lokality a snaží se žít tak, jak chtějí, i za těchto

ztížených podmínek. Na sociálně vyloučenou lokalitu se adaptují v nejnútnejší podobě, usilují o to, aby ji mohli opustit.

Poslední výzkumnou otázkou bylo zkoumáno, jakou pomoc ze strany sociálních pracovníků považuje romská rodina za potřebnou a efektivní. Se zohledněním teoretických východisek uvedených v první kapitole práce lze konstatovat, že komunikační partneři nejvíce vítají sociální práci vyznávající přístup, který Navrátil (2001) označuje jako reformní paradigma, tj. zohledňována je přítomnost oprese, klienti jsou zplnomocňováni, aby mohli co nejvíce převzít kontrolu nad svými životy. Využíváno je i sociálního poradenství a komunikační partneři jsou schopni ocenit i komunitní práci, je-li realizována, což se však týkalo pouze KP5.

Velmi vypovídající bylo následující vyjádření KP5: *„tu za mnou chodí Lukáš (terénní pracovník – pozn. autorky práce), a to on se zase stará. Pomůže mi všechno vyřídit, bo toho je tolik, co všude chcou, že v tom se nikdo nevyzná. Jenom on.“* Vyznat se ve vnějším světě je pro komunikační partnery velmi obtížné, stejně jako vyznat se v sociální pomoci ze strany státu. Pokud však tato pomoc přichází, komunikační partneři jsou za ni velmi rádi, neodmítají ji např. jen proto, že pochází od majoritní společnosti (KP1: *„pomohli mi s dcerou, nešlo nám to společně s učením, nevěděla jsem, jak na to, a to mi pomohla, vysvětlila. Dala mi hodně dobrých rad, když jsem potřebovala něco, nebo i při hledání práce. Nebo na městském úřadě sociální pracovnice mi taky hodněkrát pomohly, když jsme potřebovali napsat nějakou žádost nebo tak.“*).

Tato pomoc by tedy měla být co nejvíce adresná, individuální, důležité je navázat s klientem vztah, v němž nebude chybět důvěra. Pomoc je využívána konkrétní, která saturuje potřeby klienta (domácí příprava s dětmi, zřízení nízkoprahového centra pro děti a mládež, aktivity pro děti), vítána je pomoc spojená se zlepšením prostředí, v němž žijí. Celkově by však komunikační partneři uvítali změnu přístupu většinové společnosti k Romům, aby nedocházelo k tomu, že si před nimi "odplivne" malý chlapec či se budou bát vyjít z domu a případně se jít bavit, ve slušnosti, aniž by měli strach, že se dostanou do potíží.

Realizovaný výzkum ukazuje, jak riziková a nevhodná je koncepce sociálně vyloučených lokalit. Pokud komunikační partneři nepodlehli plně rezignaci a nejsou v jejich rodinách přítomny sociálně-patologické jevy v takové míře, jak je pro obyvatele sociálně vyloučených lokalit často běžné, je to patrně především vlivem tomu, že – jak sami uváděli

– byli vychováváni jako Češi. Zůstávají sice Romy, nechtějí se např. odstěhovat, neboť v lokalitě je pohřbená maminka apod., ale chtějí žít důstojně a stejně jako Češi, kterým závidí jejich snazší způsob bytí, dostupnost mnoha zdrojů. Není tedy tomu tak, že by tito Romové odmítali Čechy, nechtěli žít s nimi či jako oni. Uvědomují si význam vzdělání a zaměstnání pro spokojený život a usilují o to, aby jednou mohly žít alespoň jejich děti lépe. Jestliže výchova zabránila těmto Romům podlehnout bídě sociálně vyloučené lokality, nezačlenit se do ní, je zřejmé, že není vhodné, aby na těchto místech Romové žili, neboť samotný prostor a jevy v něm posilují riziko nezdravého a nevhodného životního stylu, což si komunikační partneři uvědomují a vidí u svých dětí, které si ani nemají kde hrát, natož vhodně formovat a rozvíjet svůj potenciál. Ve výchově a socializaci je velmi významná nápodoba. V sociálně vyloučených lokalitách však vhodných vzorů k nápodobě není příliš a pomoc ze strany sociálních pracovníků pouze řeší důsledky nevhodného přístupu k Romům. Z tohoto důvodu je tedy prioritní změnit přístup majoritní společnosti k sociálně vyloučeným lokalitám, upustit od něj a umožnit Romům žít přirozeněji ve společnosti, vedle členů majoritní společnosti, pochopitelně se zachováním toho, co je pro Romy důležité.

ZÁVĚR

V předložené diplomové práci bylo pojednáno o romské rodině v sociálně vyloučené lokalitě. Již samotný výraz *sociálně vyloučená lokalita* implikuje znesnadnění žití, neboť člověk je bytost společenská, ovšem v sociálně vyloučené lokalitě je účast na společenském životě značně omezena a směřována je do jasně vymezeného prostoru, kdy touto segregací navíc vzniká specifická realita žití, která se více či méně liší od životního stylu většinové společnosti. V diplomové práci bylo sledováno, jak se Romům v takovém prostředí žije, především však bylo zjišťováno, jakým způsobem se toto prostředí promítá do života rodiny, jak ji ovlivňuje a jak toto prostředí Romové, s ohledem na svá přání a potřeby, hodnotí. Zaměření diplomové práce také vybízí k zamyšlení se nad tím, zda sociálně vyloučené lokality jsou prostorem, který je pro někoho přínosem, případně tedy komu prospívají a za jakou cenu. Cílem diplomové práce bylo reflektovat život romských rodin v sociálně vyloučených lokalitách, určit, jak je ovlivňuje dané prostředí a jejich romská identita, model rodiny.

V první kapitole práce byly přiblíženy hlavní pojmy a témata. Pojednáno bylo o sociálním vyloučení, stavu sociálně vyloučených lokalit v České republice a též možnostech sociální práce u klientů žijících v těchto místech. Charakterizována byla romská rodina a přiblížena byla i specifika sociální práce s romskou rodinou.

Na teoretická východiska bylo navázáno realizací vlastního kvalitativního šetření, jehož cílem bylo popsat specifika života romských rodin v sociálně vyloučených lokalitách. Prvním dílčím cílem bylo zjistit, jak členové romských rodin hodnotí život v sociálně vyloučené lokalitě, se zřetelem k působení vnějších faktorů na chod rodiny a život jednotlivých členů rodiny. Druhým dílčím cílem bylo analyzovat způsob adaptace romské rodiny na prostředí a podmínky života sociálně vyloučené lokality. Třetím dílčím cílem bylo analyzovat možnosti pomoci sociálních pracovníků při zvýšení kvality života členů romské rodiny v sociálně vyloučené lokalitě.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 5 komunikačních partnerů, kterými byli Romové žijící v různých sociálně vyloučených lokalitách. S těmito osobami byly vedeny polostrukturované rozhovory, výpovědi byly analyzovány etnografickou metodou.

V nově vytvořené teorii, vycházející ze získaných dat, bylo zdůrazněno, že pro romské rodiny žijící v sociálně vyloučené lokalitě je klíčová vazba na rodinu, která je pro Romy mnohem více charakterističtější než pro příslušníky majoritní společnosti, ovšem prostředí

sociálně vyloučené lokality toto směřování ještě více posiluje. Rodina skýtá bezpečné útočiště před bídou a nebezpečím vycházejících ze sociálně vyloučených lokalit. Pokud je posilována vazba na rodinu, komunikační partneři se soustředí ve svém životě na to, co je pro ně důležité: jedná se o potřebu mít se dobře, což zahrnuje zejména dobro rodiny, především dětí, a dobré zdraví. Aby byly tyto potřeby nasyceny, komunikační partneři si uvědomují, že potřebují finanční prostředky, které si poji se získáním a udržením zaměstnání. Jak je však v teorii též vyloženo, mít se dobře, a to z dlouhodobého hlediska, obnáší v praktické rovině pomoc sociálních pracovníků, z hlediska širší společnosti je zapotřebí změnit koncept sociálně vyloučených lokalit, ideálně tedy tak, aby byly přeměny v důstojný životní prostor, jaký je dostupný většině obyvatel České republiky, uvažovat lze také o skutečné společenské inkluzi.

Je zapotřebí zdůraznit, že se provedený výzkum vyznačuje limity, kdy hlavním nedostatkem je malý, zejména však nereprezentativní vzorek sociálně vyloučené lokality. Jak však bylo v diskusi uváděno, získat skutečně reprezentativní vzorek sociálně vyloučené lokality je patrně nemožné, neboť každé takové místo je jiné. Výzkumu se např. zúčastnila rodina zastoupená komunikačním partnerem č. 4, která společně s rodinou bratra KP4 představuje samostatnou sociálně vyloučenou lokalitu. Tyto rodiny žijí zcela běžně jako příslušníci většinové společnosti: pracují, až příkladně se starají o své děti, mají běžné potřeby, které zcela běžně, v rámci možností, uspokojují. Neopravený byt, v držení města, chátrá. I přes opakované urgencye není opravován. Rodina si tedy vypomohla sama, neboť chce žít v útulném a zdravotně nezávadném prostředí. Většina komunikačních partnerů pracuje, učí se s dětmi do školy, což tedy značně narušuje stereotypní obraz o Romech.

Stanovené cíle práce i cíle výzkumu lze považovat za naplněné. To, co je pro Romy charakteristické a lze označit jako *romská identita* či *romipen*, zůstává v oslovených rodinách zachováno a do určité míry i napomáhá přežít v těchto místech. Společná rodinná vzájemnost, úcta ke starším členům rodiny, podpora dětí, společně strávený čas je vším, co rodinu stmeluje a na co se rodina soustředí, a to i proto, že jiné životní zaměření sociálně vyloučená lokalita nenabízí. V těchto místech chybí běžná občanská vybavenost, zcela absentuje možnost trávení volného času dětí jinak než bezcílným ubíjením času na náměstí, což vytváří podhoubí pro vznik a rozvoj sociálně-patologických jevů. Nicméně uzavřenost rodin vůči okolí, která je výsledkem pobytu v těchto lokalitách, neumožňuje vhodně se začlenit do společnosti, kterou tyto rodiny více poznávají přes sociální pracovníky, kteří rodinám pomáhají žít alespoň částečně důstojně.

Oslovení Romové usilují o to, aby mohli jednou místo, v němž žijí, opustit. To však není snadné, neboť např. získat zaměstnání je téměř nemožný cíl a pokud se podaří nalézt stabilní zaměstnání, rodina raději v lokalitě zůstává, neboť zaměstnání umožňuje rodině žít tak, jak si přeje. Zároveň drží některé komunikační partnery v lokalitě vazba na rodinu, kdy rodina v tomto případě představuje např. již zesnulou matku, pohřbenou v daném místě. Pro majoritní společnost je poměrně běžné, že spontánně a z vlastního popudu mění některé podmínky svého života – zaměstnání, lidé studují další obor, stěhují se apod. Tyto významné změny vedou k osobnímu růstu a mohou zvyšovat kvalitu života. Nicméně tyto změny nejsou dostupné pro oslovené Romy. Realizovat takovou změnu znamená vstoupit do velmi velké nejistoty, která povede ke zhoršení kvality života, a to v důsledku oprese, s níž se Romové v české společnosti potýkají.

Sociálně vyloučená lokalita tak může být místem, jehož vznik vítají někteří příslušníci majoritní společnosti, neboť to, co je jim nemilé (neboť je neznámé), je odstraněno z jejich přítomnosti. Zcela jistě mohou být i prostorem, který některým Romům vyhovuje: komunikační partnerka č. 5 je v lokalitě relativně spokojená, což vysvětluje tím, že v této lokalitě probíhá intenzivní komunitní práce, na které se členové komunity podílejí: dělají akce pro děti, podařilo se dětem nabídnout různé aktivity pro trávení volného času, je zde nízkoprahové centrum pro děti a mládež, o lokalitu se zajímají média a dělá se hodně pro to, aby se v ní jejím obyvatelům žilo lépe. Mnozí komunikační partneři uváděli, že sice jsou Romy, ale byli vychováváni jako Češi – těm takové místo k životu velmi nevyhovuje.

Diplomová práce ukazuje na velký přínos sociální práce, kterou oslovení Romové vítají, je pro ně hodnotná a pomáhá jim zvyšovat kvalitu jejich života (získat zaměstnání, umožňuje zvýšit vzdělání dětí). V této pomoci také patrně spočívá možnost změny života velké části Romů v sociálně vyloučených lokalitách. Nelze však tvrdit, že se jedná o jediné řešení, neboť každá rodina potřebuje něco jiného. Hlavní přínos diplomové práce lze spatřovat v poukázání na velkou diverzitu skladby obyvatel sociálně vyloučených lokalit i samotných sociálně vyloučených lokalit. Komunikační partneři nevěří v pomoc státu, neznají ji. Znají však pomoc sociálních pracovníků, kterou hodnotí jako velmi přínosnou a kterou si nespojují s pomocí státu. Mohou ji přijímat, neboť ze strany sociálních pracovníků vnímají zájem o jejich situaci a též vnímají kladné výsledky této spolupráce. Romové v sociálně vyloučené lokalitě potřebují pomoc, neboť bez ní jsou dle slov jedné z komunikačních partnerek ztraceni. O místo ve většinové společnosti stojí, ovšem o místo důstojné k žití, což sociálně vyloučené lokality nepředstavují.

BIBLIOGRAFICKÝ SEZNAM

- ALEXIU, Teodor Mircea. 2013. Roma Community and Social Exclusion. *Revista de Asistentă Socială*, Vol. 12, Issue 4, pp. 7-14. ISSN 1583-0608.
- ARNOLDOVÁ, Anna. 2016. *Sociální péče*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5147-4.
- BALOGOVÁ, Lenka a Barbora ZACHAŘOVÁ. 2013. *Romské dítě v náhradní rodinné péči v souvislostech romské kultury* [vzdělávací kurz]. Pardubice: Amalthea, 27. 5. 2013.
- BAREŠ, Pavel. 2009. Cílové skupiny osob zakoušejících extrémní sociální vyloučení a jejich reflexe v krajských střednědobých plánech rozvoje sociálních služeb. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 80-90. ISSN 1213-6204.
- BEDNÁŘ, Petr. 2004. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia. ISBN 80-7220-180-8.
- BUDILOVÁ, Lenka a Marek JAKOUBEK (eds.). 2007. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: Fakulta filosofická. ISBN 978-80-87028-11-6.
- COX, Carole B. (Ed.). 2007. *Dementia and Social Work Practice: Research and Interventions*. New York: Springer. ISBN 978-0-8261-0249-2.
- DAVIDOVÁ, Eva. 2001. *Romové a česká společnost: hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. ISBN 80-238-7739-9.
- DISMAN, Miroslav. 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměň. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-246-1966-8.
- FERJENČÍK, Ján. 2000. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-367-6.
- HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 4., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK (eds.). 2006. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 80-86898-76-8.
- HORVÁTHOVÁ, Jana. 2002. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-615-X
- KELNAROVÁ, Jarmila a Eva MATĚJKOVÁ. 2009. *Psychologie a komunikace pro zdravotnické asistenty: 4. ročník*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2831-5.

- KOLDINSKÁ, Kristina. 2010. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-343-1.
- KOZOŇ, Antonín a kol. 2016. *Náhľad na tradičnú romskú kultúru v procese socializace*. Trenčín: SpoSoIntE. ISBN 978-80-89533-18-3.
- KUKLA, Lubomír. 2016. Romská problematika. In KUKLA, Lubomír a kol. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada, s. 281-296. ISBN 978-80-247-3874-1.
- LIÉGEOIS, Jean-Pierre. 2007. *Roma in Europe*. Strasbourg: Council of Europe. ISBN 978-92-871-6051-5.
- MANN, Arne B. 2001. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna. ISBN 80-7168-762-6.
- MAPPEŠ-NIEDIEK, Norbert. 2013. *Romové, zlí cikáni*. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-896-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2005. Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami. In: MATOUŠEK, O., J. KOLÁČKOVÁ a P. KODYMOVÁ (Eds.). *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, s. 75-88. ISBN 80-7367-002-X.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2008. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2014. Co je podpora rodiny? In MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana a kol. *Podpora rodiny: Manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, s. 13-15. ISBN 978-80-262-0697-2.
- MAYALL, David. 1988. *Gypsy-travellers in nineteenth-century society*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-32397-5.
- MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody a psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.
- MUNCK, Ronaldo. 2005. *Globalization and Social Exclusion: A Transformationalist Perspective*. Bloomfield: Kumarian Press. ISBN 1-56549-192-0.
- NAVRÁTIL, Pavel. 2001. Současné pojetí a dilemata disciplíny. In MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-473-7.

- NAVRÁTIL, Pavel. 2003. Perspektivy sociální inkluze Romů. In NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, s. 165-192. ISBN 80-7178-741-8.
- NEČAS, Ctibor. 1999. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-7067-952-2.
- NEKORJAK, M., A. SOURALOVÁ a K. VOMASTKOVÁ. 2011. Uváznutí v marginalitě: vzdělávací trh, "romské školy" a reprodukce sociálně prostorových nerovností. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, roč. 47, č. 4, s. 657-680. ISSN 0038-0288.
- NĚMEC, Z., K. ŠIMÁČKOVÁ-LAURENČÍKOVÁ a V. HÁJKOVÁ. 2014. *Asistent pedagoga v inkluzivní škole*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7290-712-0.
- PIVOŇ, Rastislav. 2009. Rituální nečistota – součást (nejenom) romské tradiční kultury. In JAKOUBEK, Marek a Lenka BUDILOVÁ (Eds). *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Blansko: Reprocentrum, s. 206-213. ISBN 978-80-7325-178-9.
- POKORNÁ, Pavla. 2018. Podpůrné programy pro náhradní rodiny s romskými dětmi (bakalářská práce). Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, Katedra středoevropských studií, Seminář romistiky.
- POLÁKOVÁ, Jana. 2013. Využití metody oral history při výzkumu romské historie a kultury. *Dějiny – teorie – kritika*, roč. 10, č. 2, s. 287-295. ISSN 1214-7249.
- PRAŠKO, Ján. 2007. *Jak vybudovat a posílit sebedůvěru*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1352-6.
- PRUDKÝ, Libor. 2003. Komunita jako východisko. In NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, s. 105-164. ISBN 80-7178-741-8.
- REICHEL, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. ISBN 978-80-246-3006-6.
- RINGOLD, Dena. 2000. *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. Washington: The International Bank for Reconstruction. ISBN 0-8213-4801-9.

- RŮŽIČKA, Michal a Laco TOUŠEK. 2014. Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby. In: ŠUBRT, Jiří (ed.). *Soudobá sociologie VI: Oblasti a specializace*. Praha: Karolinum, s. 117-141. ISBN 978-80-246-2558-4.
- ŘÍČAN, Pavel. 2000. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál. ISBN 80-7178-410-9.
- SIROVÁTKA, Tomáš a Petr MAREŠ. 2006. Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, roč. 42, č. 4, s. 627-655. ISSN 0038-0288.
- STRAUSS, Anselm L. and Juliet CORBIN. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno, Boskovice: Podané ruce, Albert. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠEĐOVÁ, Klára. 2007. Analýza kvalitativních dat. In ŠVARÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál, s. 207-247. ISBN 978-80-7367-313-0.
- ŠIŠLÁKOVÁ, Monika. 2005. Podmínky výchovy v romských sociálně vyloučených rodinách. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 4, s. 65-84. ISSN 1213-6204.
- ŠŤASTNÁ, Jaroslava. 2016. *Když se řekne komunitní práce*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3356-5.
- TOUŠEK, L., V. WALACH, P. KUPKA, O. PLACHÝ, K. TVRDÁ, L. LUPTÁK a A. BRENDZOVÁ. 2018. Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů. *Demografie*, č. 60, s. 21-35. ISSN 0011-8265.
- URBAN, David a Alena KAJANOVÁ. 2014. Sociální opora u sociálně exkludovaných romských rodin. *Anthropologia Integra*, roč. 5, č. 2, s. 49-53. ISSN 1804-6665.
- VÁVRA, Martin a Tomáš ČÍŽEK. 2018. Postoje vůči Romům a Židům v české společnosti. In: HOŘENÍ, Karina a kol. *Co si myslíš o... Předsudky v české společnosti a jak s nimi účinně pracovat ve škole*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů: Sociologický ústav AV ČR, s. 168-223. ISBN 978-80-87912-88-7.
- VINSON, Kevin D. 2006. Oppression, Anti-Oppression, and Citizenship Education. In ROSS, Wayne E. (ed.). *The Social Studies Curriculum: Purposes, Problems, and Possibilities*. Albany: State University of New York Press, pp. 51-76. ISBN 978-0-7914-6909-5.

WINLOW, Simon and Steve HALL. 2013. *Rethinking Social Exclusion: The End of the Social?* London: Sage. ISBN 978-1-84920-108-7.

Internetové zdroje:

BUBLEOVÁ, Věduna a kol. 2007. Romské děti žijící mimo vlastní rodinu. *Pěstounská péče*. [online] Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: http://www.pestounskapece.cz/file_prirucky-a-publikace/rom_deti_zijici_mimo_rodinu.pdf

BURIÁNEK, Jan. 2002. Interkulturní vzdělávání. *Varianty* [online] 2002 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/128_interkulturni-vzde-la-va-ni-i.pdf

ČADA, Karel (ed). 2015. Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR. In: *Evropský sociální fond*. [online] květen 2015 [cit. 2019-06-06]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_gac.pdf

GABAL, Ivan. 2006. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. *Gabal Analysis Consulting* [online] 2006 [cit. 2019-06-19]. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf?langSEO=documents&parentSEO=nase_prace_vystupy&midSEO=GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf

GABRIELOVÁ, Jana. 2017. Problematika menšinových skupin: Studijní text. *Vysoká škola polytechnická Jihlava*. [online] 2017 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: <http://www.vspj.cz/ISBN/Opory%20-%20V%C5%A0PJ/Problematika%20men%C5%A1in%C3%BDch%20skupin%20-%20Gabriellov%C3%A1%20Jana.pdf>

HABÁŇ, Petr. 2015. Počet sociálně vyloučených lokalit se za deset let zdvojnásobil. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí*. [online] 27. 5. 2015 [cit. 2019-06-06]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/21155/TZ_260515a.pdf

KAMENICKÁ, Veronika. 2002. A jedno zamyšlení navíc. In: BURIÁNEK, Jan a kol. Interkulturní vzdělávání. *Varianty* [online] 2002, s. 79-82 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/128_interkulturni-vzde-la-va-ni-i.pdf

KOZELKA, Petr. 2018. Evropští soudci: Česko bylo potrestáno vlastně za to, že snažilo vzdělávat Romy. *Novinky* [online] 2018 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/398237-evropsti-soudci-cesko-bylo-potrestano-vlastne-za-to-ze-se-snazilo-vzdelavat-romy.html>

KŘÍŽOVÁ, Martina. 2012. Analýza mediálního zobrazení Romů v českých médiích od začátku července 2011 do konce května 2012. *Evropský sociální fond*. [online] 2012 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/databaze-klicovych-dokumentu-analyza-svl-v-cr/-/dokument/792618>

MARYŠKOVÁ, Andrea. 2010. Specifika poskytování zdravotní péče romského pacientovi. *Zdravotnictví a medicína*. [online] 2010 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: <https://zdravi.euro.cz/clanek/sestra/specifika-poskytovani-zdravotni-pece-romskemu-pacientu-449664>

MPSV. 2017. Romský asistent. *Národní soustava povolání*. [online] 2017 [cit. 2019-06-20]. Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/romsky-asistent>

NOVÝ, Petr. 2019. V Česku roste počet útoků na menšiny. *Globe24* [online] 21. 4. 2019 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: <https://globe24.cz/domov/67376-v-cesku-roste-pocet-utoku-na-mensiny-nejohrozenejsi-jsou-romove-a-muslimove>

ŠIMÁČEK, Martin. 2012. Česká cesta k sociálnímu začleňování. In: *Sociální práce*. [online] 2012 [cit. 2019-06-06]. Dostupné z: <http://socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=393>

VESELÁ, M., POSPÍŠILOVÁ, K., MAZEL, M., BALABÁNOVÁ, H. 2009. Sociální vyloučení. In: *Ministerstvo vnitra České republiky*. [online] 2009 [cit. 2019-06-06]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/soubor/soc-vyloucení-dobra-praxe-reseni-pdf.aspx>

WIJA, Petr. 2017. Karel Čada: Pojem sociálně vyloučená lokalita je stigmatizující. [online] 26. srpna 2017 [online] Dostupné z: <https://socialnipolitika.eu/2017/08/karel-cada-pojem-socialne-vyloucena-lokalita-je-stigmatizujici/>

Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017. *Úřad vlády České republiky*. [online] 2018 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>

SEZNAM GRAFŮ, OBRÁZKŮ A TABULEK

Seznam obrázků

Obrázek 1 Paradigmatický model.....	38
Obrázek 2 Vytvořená teorie.....	40

Seznam tabulek

Tabulka 1 Počet Romů v krajích ČR v roce 2017	23
Tabulka 2 Charakteristika výzkumného souboru	36
Tabulka 3 Kategorie č. 1.....	37
Tabulka 4 Kategorie č. 2.....	38

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Schéma rozhovoru

SCHÉMA ROZHOVORU

1. *Popište prosím, jak vypadá každodenní život Vaší rodiny. Co na tomto životě máte rád/a a neměnil/a byste, co naopak vadí?*
2. *Jak je Vaše rodina začleněna do života v místní komunitě? Co s ostatními obyvateli komunity sdílíte, co máte společné, co rádi společně děláte, v čem se od jiných obyvatel komunity lišíte?*
3. *Co je pro Vaši rodinu důležité?*
4. *Co Vám brání žít na tomto místě tak, jak byste si přál/a, případně co Vám brání žít tak, jak byste si přál/a? Co Vám tady chybí?*
5. *Zkuste prosím říci něco k tomu, jak hodnotíte zdejší bydlení, ostatní obyvatele, sousedy, chování lidí v komunitě (možné problémy – drogy, kriminalita, peníze apod.), možnosti zaměstnání, dostupnost služeb (obchody, lékaři, úřady, kulturní vyžití apod.).*
6. *Co je pro Vás jako pro Roma/Romku důležité (co dělá Roma Romem) a jak se Vám daří tyto potřeby a hodnoty na tomto místě naplňovat?*
6. *Co je pro Vaši rodinu důležité a jak se Vám daří tyto potřeby a hodnoty rodiny na tomto místě naplňovat?*
7. *Přál/a byste si bydlet jinde? Pokud ano, proč, kde? Co Vám v tom brání?*
8. *Jak jste si zvykal/a na život v této komunitě, co bylo snadné, co obtížné a proč?*
9. *Co si myslíte o poskytované pomoci státu/sociálních pracovníků, aby se Vám a Vaší rodině žilo dobře nebo lépe? Jak tuto pomoc hodnotíte, co je dobré, co je špatné a proč, co by se mělo změnit?*
10. *Je něco, co tu nezaznělo a rád/a byste doplnila?*